

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת שלח לך

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת שלח לך

מפתח העניינים

לימוד ומוסר מהמרגלים לכל אחד מאתנו / נגיעה קלה יכולה להטעות את האדם / זהירות רבותינו מכל סרך ושמץ של נגיעה / איך שכחו המרגלים ובני ישראל את כל הניסים והמופתים שעשה אתם ה' / כוחו של היצר הרע כשאינן לאדם סיעתא דשמויא / הדרך לזכות לסיעתא דשמויא / כשאדם מפקח ומושגיח על עצמו - הקב"ה עוזר לו

מפתח חידושי תורה

- א. בענין עצי המקושש יח.
ב. בענין קדושת המצוות כ.
ג. עוד בענין קדושת המצוות כב.

מפתח שנות חיים

- קנט. עושר ולא במשפט כד.
קנ. עין צרה בתורה כט.
קנא. עליית שישי כט.

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין עבודת הקטורת שהיא העבודה הקשה שבמקדש לא.
ב. בענין שלחנות שעשה שלמה אם היו בבית שני לב.
ג. בענין תפילת כהן גדול ביום הכיפורים לז.
ד. בענין תפילת כהן גדול בהיכל סמוך לקדש הקדשים מז.

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת כל מתי ישראל, ובכללם

יוסף בן אסתר	שולמית בת כחילה רחל	יצחק שלום בן צ'לחה חנה
יעקב בן עליה	יפה בת עליה	שמועון בן עליה
מורגלית בת סימוי	אליהו מאיר בן סימוי	סימוי בת חנה
פיבי בת חסיבה	מסעודה בת חסיבה	מסעוד בן אסתר

תנצב"ה

לימוד ומוסר מהמרגלים לכל אחד מאתנו

בעזרת ה' יתברך נראה לעיני ולהתבונן בפרשת השבוע - פרשת שלח, פרשת המרגלים.
וידבר ה' אל משה לאמר. שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל
איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם... כולם אנשים ראשי בני
ישראל המה. וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את
ההר וכו'. כל הענין ידוע, המרגלים עלו אל ארץ כנען ועברו בה, וחזרו והוציאו את דיבת
הארץ רעה.

צריך להקדים ולומר, שכל ענין וענין שכתוב בפרשה, יש לו שייכות ואחיה גם לכל אחד
מאתנו. יש כאלו שכדי לסלק מעצמם את חיובי העבודה להקב"ה, תמיד כשרואים
איזה ענין כמו זה שבפרשה, אומרים 'ודאי כל מה שכתוב כאן הוא אמת לאמיתה, אבל מה
זה קשור אלי?! וכי אני מרגל?!'

המשגיח של ישיבת חברון, רבי לייב חסמן זצ"ל, היה אומר על זה משל. אם תלך לאחד
ותאמר לו 'תשמע ידיעה אמיתית. חוקרי הגוף גלו שלכל בן אדם יש בגוף שני
סוגים של מעיים. יש מעיים גסות, ויש מעיים דקות. ובדקו החוקרים ומצאו שאורך המעיים
הדקות הוא שש עשרה מטר'. והוא ישיב לך: 'שש עשרה מטר? לא יתכן. אולי אצל ההוא
שבדקו אצלו זה היה כך, אבל אצלי זה רק טפח'. מה נאמר על אחד כזה?! - הוא לא בר
דעת. הקב"ה ברא את כל הגופים שווים, וכמו שלכל אחד יש שתי עינים, שתי ידיים ושתי
רגלים, כך גם האיברים הפנימיים שווים אצל כל בני אדם, ולכולם אורך המעיים הפנימיים
שווה. נכון הדבר שאתה לא רואה את זה בעינים שלך במוחש, אבל אם הלכו ובדקו המומחים
ומצאו שכך זה, אזי זה נכון לכולם, גם לך.

והנמשל: כאשר אנחנו באים ולומדים ומעיינים בתורה הקדושה בצורה שלימדו אותנו
רבתינו, ובאים רבותינו ומעירים את לבנו ומצביעים באצבע על פלוני ומפרשים
איפה היה החסרון שלו ובאיזה נקודה היה אצלו הקלקול, אל יבוא אדם ויאמר 'אמת הדבר,
אבל זה רק במעיים שלו, וזה לא נהוג אצלי'. כל מי שהוא יציר אנושי וילוד אשה מוטבעים
בו אותם תכונות ואותם כוחות בדומה לכולם, ואם אנחנו רואים איזה קלקול שהיה אצל
המרגלים, אל לו לאדם לומר 'זה היה אצל המרגלים, אבל זה לא קשור אלי', אלא יש בזה
לימוד ומוסר השכל לכל אחד ואחד מאתנו.

נגיעה קלה יכולה להטעות את האדם

ובאמת כשאנחנו באים ללמוד את פרשת המרגלים, הרבה יש לנו לעיין ולהתבונן. הרי
 הפסוק מעיד 'כולם אנשים ראשי בני ישראל המה', אין מדברים כאן על ארחי פרחי

אלא על אנשים גדולים, ועם כל זה עשו מה שעשו והוציאו דבה על ארץ ישראל, וכמו שאמר הכתוב 'ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים ונדי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם', המרגלים הכניסו מורך בלב ישראל. איך נפלו בעוון הזה? למה הוציאו דבה על הארץ ומה היה החשבון שלהם!?

בשל"ה הקדוש (פרשת שלח) ובמסילת ישירים (פרק י"א) הביאו בשם הזהר הקדוש, שהיתה להם נגיעה, וממנה באו למכשול הזה. הנשיאים פחדו שכשיכנסו בני ישראל לארץ ישראל יורידו אותם מתפקידם ויקחו מהם את הנשיאות, והנגיעה הזו היא שגרמה להם לעוות את כל התמונה ולבוא לידי המכשול הגדול הזה של הוצאת דבה על הארץ. ומחמת העוון הזה התגלגלו בני ישראל עוד שלושים ושמונה שנה במדבר, במקום להכנס בתוך שלשת ימים לארץ ישראל.

השכל שיש לאדם אמור תמיד להנחות אותו בדרך הנכונה, אבל אם יש לאדם נגיעה, אפילו קלה ודקה, היא יכולה לגרום לו לראות את כל התמונה במבט מעוות ולבוא לידי טעות. ולכן רבותינו בכמה מקומות הזהירו על הענין הזה שיהיה אדם נזהר מלערב נגיעה במערכת השיקולים שלו, כדי שלא יבוא לידי טעות ומכשול.

למשל, יש הלכה ידועה ומפורסמת (סנהדרין יח): שאין מושיבין כהן גדול בעיבור השנה. כלומר, ראשי הסנהדרין היו יושבים בחודש שבט, ודנים האם צריך לעבר את השנה ולהוסיף עוד חודש שיהיו שני אדרים או לא. יש כללים בזה על מה מעברין את השנה ועל מה אין מעברין, וזו היא סוגיא במסכת סנהדרין. ועל זה נאמרה ההלכה הזו, שלמרות שבכל הדינים יכול כהן גדול להשתתף עם הדיינים ואפילו בדיני נפשות, מכל מקום אסור לכהן גדול לשבת במושב בית דין הזה שדנים בו האם לעבר את השנה. מדוע?

מפני שהוא נוגע בדבר. איזו נגיעה יש לו לכהן גדול בענין? - אומרים לו לכהן גדול, תראה, הרי אתה כהן גדול ועובד בבית המקדש, וביום הכפורים אתה טובל במקווה שהיה בהר הבית ואחרי זה נכנס לפני ולפנים לעבוד את עבודת היום. ולכן אתה עלול לעשות חשבון, 'אם אנחנו נעבר את השנה, יצא שחודש תשרי הקרוב יכנס יותר עמוק בתקופת החורף, והמים במקווה שתטבול בו יהיו קרים יותר, ולכן אתה לא מוכן לעבר את השנה'. זו הסיבה שכהן גדול לא יכול להשתתף בדיון על עיבור השנה (וכן כתב הרמב"ם הל' קידוש החודש פ"ד הי"א ע"ש).

הבה ונתבונן. במי אנחנו מדברים כאן? - בכהן גדול. אנחנו לא יכולים בכלל לשער ולתאר מי זה הכהן הגדול, זה שנכנס לפני ולפנים ביום הכפורים. אין ספק בדבר שהיה גברא

רבא עד למאד, איש מורם מעם. הוא יהיו לו חשבונות שאם יעברו את השנה ויוסיפו עוד חודש אדר, אז כמה חודשים לאחר מכן בעת שיטבול במקווה יהיו לו המים קרים! ואפילו אם נאמר שהוא חושב על זה, אבל הלא אמרו במשנה (יומא פ"ג, ה. ובגמרא יומא לד:) שהיו עושים לו עששיות של ברזל כדי לחמם את המים במקווה, ואם כן מה תהיה ההשלכה של עיבור החודש ושיצא יום כפור מאוחר יותר, בזמן הקרה?! לכל היותר יהיה הקור גדול רק במעט, כמה מעלות יותר. על הנגיעה הדקה הזו, שאנחנו צריכים להסתכל בזכויות מגדלת כדי לראות אותה, היו אומרים לו 'אישי כהן גדול, הכבד וצא'!?

אכן כן. גם על נגיעה קלה ועל אינטרס דק מן הדק עד אין נבדק שיכול להיות בלבו של הכהן גדול 'יהיה לי קר במקווה', אנו חוששים לעיוות הדין. הנה לנו עד היכן מגיעים כוחות הנפש, שאם יש לו לאדם נגיעה קלה כבר הוא יכול לעוות את כל השכל הישר ואת כל משפטי הצדק, בשביל נגיעתו.

זחירות רבותינו מכל סרך ושמין של נגיעה

לכן רבותינו נוהרו תמיד עד קצה האחרון, שכל מעשיהם וכל הנהגותיהם יהיו בלי שום סרך של נגיעה, ולו הקלה ביותר. מפני שאם יש לו לאדם נגיעה קלה, יהיה מי שיהיה, גם אם הוא בבחינת 'ראשי בני ישראל המה', הנגיעה תשפיע עליו.

הנה, מי לנו גדול מהאמורא שמואל. הוא היה מומחה עצום בדיני ממונות, ולכן בכל מקום שנחלק עם אמורא אחר בדיני ממונות נפסקה ההלכה כשמואל, 'הלכה כשמואל בדיני' (בכורות מט:), ועם כל זה כשהיה בא דין לפניו היה בודק וחוקר שלא יהיה לו סרך של נגיעה. גם מר עוקבא שהיה נשיא ישראל ויש אומרים שהיה ראש גולה, היה נוהר בזה עד קצה האחרון, וכמו שמספרת עליהם הגמרא במסכת כתובות (קה:).

ובגמרא שם מסופר, שהיה לאחד החכמים אריס שהיה מנהגו להביא לו בכל חודש וחודש כלכלה של פירות, סל עם פירות משובחים במתנה. יום אחד הגיע אותו אריס, אותו הפועל, לחכם, והביא לו את הכלכלה של הפירות כמנהגו, אבל הפעם הביא את זה מוקדם בכמה ימים מתמיד. אם בכל חודש היה בא בראש חודש ומביא את הפירות, הפעם הגיע יומיים קודם לכן.

אמר לו אותו החכם, 'פסילנא לך לדינא', דע לך שמעתה אני פסול לך לדין. אם תצטרך באיזה ענין לפנות לדין תורה, לא תוכל לבוא אלי. מדוע? – כי יש לי אליך הכרת הטוב. ולמרות שאת הפירות האלו היית מביא לי תמיד, אבל היות ועכשיו הקדמת לי את זה ביום או יומיים, או אפילו שעה אחת, יש לי אליך איזו הכרת הטוב, ויתכן שכאשר תבוא אלי לדין לא אראה טוב את הנתונים ולא אקרא את המציאות נכוחה, והלב שלי יצדד לטובתך שלא לפי מידת היושר.

עוד מעשה מביאה הגמרא, בדיין אחר שהיה לו פעם נוצה על הבגד, ובא מיישהו ובהבל פיו הפריח מעליו את הנוצה. אמר לו אותו דיין 'פסילנא לך לדינא', לא תוכל לקחת אותי לדיין, כי קבלתי ממך טובה. איזה טובה הוא קיבל?! וכי הפרחת הנוצה נחשב לטובה? – אכן כן. אלו הם כוחות הנפש, שאם יש איזו נגיעה, אפילו נגיעה קלה, היא כבר יכולה לשנות את הכל ולהשפיע על החלטתו של האדם.

כך זה בנגיעה קלה, ועל אחת כמה וכמה כאשר הנגיעה היא לא קלה אלא נגיעה גדולה, כמה טעויות וכמה משוגות יכולות להגרם בעטייה. זה מה שהיה אצל המרגלים, שבגלל הנגיעה שהייתה להם שמא יורידו אותם מגדולתם כשיכנסו לארץ ישראל, כבר ראו את ארץ ישראל בצורה שלילית ובאו ואמרו לבני ישראל 'לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו', והגיעו עד כדי כך שכפרו ואמרו 'אין בעל הבית יכול להוציא את כליו משם', כלומר, אפילו הקב"ה לא יוכל לנצח את אנשי ארץ ישראל (כאמרם בערכין טו). וכששמעו ישראל כך עמדו ובכו, ואמר הקב"ה 'אתם בכיתם בכיה של חנם, היום בתשעה באב, חייכם שתבכו בכיה לדורות', ואכן בכינו לדורות ביום הזה, יום חורבן שני המקדשות, ויהי רצון שבשנה הזו כבר יהיה לנו תשעה באב לששון ולשמחה.

והדברים האלו נוגעים לכל אחד ואחד מאתנו. הרבה פעמים המציאות יכולה להשתנות אצל האדם מקצה לקצה, בגלל איזו נגיעה שיש לו. וכך זה גם אם מדובר בנגיעה קלה, וקל וחומר במקום שהנגיעה היא גדולה, כגון נגיעת הכבוד.

הכבוד הוא הדבר שאדם הכי מחשיב. אדם מוכן לסלוח על הכל, אבל אם נגעו בכבודו הוא יהיה נוקם ונוטר כנחש עד סוף ימיו. מה הראייה? – כל אדם עוברים עליו צרות רבות במשך חייו, אם חלאים שונים, אם קשיי פרנסה, ועוד ועוד, וכמו שכינו הקדמונים (ספר הישר שער שיש) את העולם הזה בשם 'נוה התלאות'. וכשאדם עומד וזוכר בצרות שעברו עליו לפני שנים, הוא יאנח איזו אנחה כל דהו וימשיך הלאה. אפילו אם היה לו איזה הפסד ממוני גדול לפני עשר שנים, או שהפסיד את המניות שלו, הוא לא ישב ויצטער ויבכה על זה עכשיו הרבה, אלא יאמר 'אני מאמין בתחית המתים'... ויעבור הלאה לעיסוקיו. אמנם כל זה נכון לגבי כל הצרות וכל היסורים, אבל לגבי כבוד זה אחרת, ובכל פעם שייזכר בפגיעה בכבודו שהייתה לו, הוא יתמרמר מחדש. אם יזכירו לו איך שלפני ארבעים שנה כשהיה בכתה ד' המורה בייש אותו לפני כל החברים, הוא יאמר 'אתה צודק, אני זוכר את זה כמו היום. מי יתן יבוא המורה הזה עכשיו לידי ואקרענו כדג'...

מדוע זה? – מפני שכבודו של אדם יקר לו מן הכל. אם תלך ותאמר למישהו, 'אתה יודע, פלוני אמר עליך שאתה לא כל כך חכם כמו שאתה חושב על עצמך', הוא כבר יחשב להתעלף תחתיו... לא אמרו עליו שהוא גנב או גולן וכיוצא בזה, אלא רק שהוא לא חכם

ופיקח כמו שהוא חושב, אבל הפגיעה בכבודו של אדם היא בלתי נסלחת. וזו היא נגיעה עמוקה, ואדם שיש לפניו איזה ענין ומעורב בו נגיעה של כבוד, בלתי אפשרי כמעט שידע לראות את המציאות נכוחה ולהכריע לפי השכל הישר.

לכן אמרו רבותינו (אבות א, טז) 'עשה לך רב והסתלק מן הספק', 'הוי נוטל עצה מן הזקנים' (שמו"ר פ"ג ס"ח), 'ותשועה ברוב יועץ' (משלי כד, ו). כי אדם יכול להחליט ולעשות איזה מעשה, ואפילו הוא עצמו לא יודע למה עשה מה שעשה, ואיזה כח בכוחות הנפש משך אותו והכריע אותו למעשה הזה, ואיזו נגיעה השפיעה עליו. לכן על אדם להתייעץ עם רבו, שהוא אין לו את הנגיעה והוא יוכל לראות את הדברים נכונה, לשקול אותם במאזני הצדק ולהוציא את הדין ואת האמת לאור.

איך שכחו המרגלים ובני ישראל את כל הניסים והמופתים שעשה אתם ה'

בספר 'קובץ ענינים' של מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, כותב עוד עומק. אמנם הסברנו שהסיבה שהמרגלים הגיעו למה שהגיעו בגלל שהיתה להם נגיעה בדבר. אבל עדיין צריך להבין, הרי תמיד בן אדם שיש לו נגיעה, הוא פועל מחמתה ומחמת האינטרס

א. ישיבת וולוז'ין המעטירה עמדה מאה שנה, והעמידה מתוכה הרבה גאוני ארץ מופלגים ואדירים זיע"א. מספרים שלפני שנפתחה הישיבה הגיע הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל אל רבו הגר"א וסיפר לו בהתלהבות שהוא רוצה לפתוח ישיבה בגלל מצב הדור, ישיבה שתגדל בתוכה אריות שבחבורה ותוציא ממנה גדולים בתורה ויראה. כששמע הגר"א את הדברים – שתק. מזה שהגר"א לא עודד אותו ולא אמר לו שכן אלא שתק, הבין מזה רבי חיים שאין דעתו של הגר"א מסכמת לדבר הזה, והחליט למשוך את ידיו מן הענין.

אחרי שנה ושנתיים שוב הגיע רבי חיים מוולוז'ין אל רבו הגר"א ואמר לו, 'כבוד הרב, מצב הדור אינו משביע רצון והתורה הולכת ומשתכחת, אני רוצה להקים ישיבה בדרך ישראל סבא, שתגדל תלמידי חכמים'. הפעם אמר לו הגר"א, 'בודאי, לך בכחך זה ותושיע את ישראל, תפתח את הישיבה ותזכה להגדיל תורה ולהאדיר'. שאל אותו רבי חיים, 'מעיקרא מאי סבר מר והשתא מאי סבר?! בפעם הקודמת שהגעתי ושאלתי על דבר הישיבה, לא היתה דעת הרב נוחה מזה, ומה השתנה עכשיו?!'

אמר לו הגר"א, 'בפעם הקודמת שהגעתי, דברת מתוך חמימות גדולה וכאש להבה, והתייראתי שמא יש לך איזה נגיעה בדבר, ולכן לא תמכתי בזה. אבל עכשיו כשהגעתי דברת מתון מתון, והבנתי שבאמת כל כוונתך היא לשם שמים, ובאמת כשכל הכוונה היא לשם שמים אכן יש מקום לפתיחתה של הישיבה'.

ב. המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה איש אלוקים קדוש ונורא, ולמרות שהוא ניסה להסתיר את עצמו לא תמיד הוא הצליח, וראו הכל איך שנעשים על ידו אותות ומופתים. שמעתי מהתלמידים שלו שהיה ביניהם כלל גדול, שמי שזכה לשמוע מהמשגיח במוצאי שבת את הברכה 'שבוע טוב', ידע

שלו, ועושה מה שעושה כדי שירוויח את האינטרס ואת הרווח האישי. מה היה האינטרס של המרגלים כשהוציאו את דבת הארץ רעה? וכי הם חשבו שאם יוציאו דבה על הארץ ישארו במדבר?! וכי רצו לחזור למצרים?! מה היה התכנון שלהם בשעה שהוציאו את דבת הארץ רעה?!

שהשבוע הקרוב יהיה לו שבוע טוב מכל הבחינות, ולא יהיה לו שום נזק, שום פסידא ושום צרה. ואם היו זוכים לעשות יחד אתו קידוש לבנה והוא היה אומר למאן דהו 'חודש טוב', או אז ידע אותו אחד שהחודש הקרוב יהיה לו חודש טוב ומבורך, כי אם כך הוציא המשגיח משפתיו שיהיה חודש טוב ומבורך, יקימו את זה מן השמים. ואם בראש השנה היה מישוהו מקבל מהמשגיח ברכת 'שנה טובה', היה סמוך ובטוח שיהיה לו שנה טובה, בלי שום נזק וצער.

יש עוד ספר אחר בשם הזה 'קובץ ענינים', ששייך להגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל. הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל היה מגדולי מרביצי התורה בדור שלפנים, ונהרג בשואה, הי"ד. גם הוא היה איש אלקים קדוש ונורא, וכתבו עליו שני כרכים המספרים מעט מגדולתו התורנית וגודל קדושתו וחסידותו.

הוא היה ראש ישיבה בברנוביץ', ובעירייה שם היו כמה אנשים שצרה עיניהם בישיבה, כמו שיש גם היום. תמיד יש אנשים שמפריע להם שיש מקומות תורה, והם עושים כל שביכלתם כדי להצר את צעדיהם, וכמו שפעם שמעתי מיהודי אחד שבא בטרוניא 'למה יש כל כך הרבה ישיבות?! שיעשו ישיבה גדולה אחת לכולם'... זה שבכל פינה וזווית פותחים עוד מקום תועבה ועוד מועדון אין זה מפריע לו, ואדרבה, הוא אומר על זה 'כזה ראה וקדש', אבל כשפותחים עוד ישיבות ועוד מוסדות תורניים, הלב שלו נצטב וכואב. זו היא שנאתם של עמי ארצות לתלמידי חכמים.

יום אחד החליטו אותם ארחי פרחי להכנס לישיבה ולהפריע לתלמידים ללמוד. ואכן, נכנסו באמצע היום לבית המדרש והתחילו לעשות בו שמות, לזרוק סטנדרים ולהשליך ספרים, הכל כדי למנוע מתלמידי הישיבה לעסוק בתורה.

באותו הזמן ישב רבי אלחנן בחדרו, והנה הוא שומע קול המולה ומהומה מכיוון בית המדרש. יצא רבי אלחנן אל בית המדרש, והנה הוא רואה את אותה 'משלחת מלאכים רעים' כשהם משתוללים ועושים פוגרום בישיבה. נגש אליהם רבי אלחנן וגער בהם, ודרש מהם לצאת החוצה מיד. כשראו אותו, איש מורם מעם שהשכינה חופפת עליו, נבהלו ויצאו. היה שם רק חצוף אחד שעמד ולא הסכים לזוז. נגש אליו רבי אלחנן והתחיל לדחוף אותו לכיוון היציאה, ואמר לו אותו אחד בחוצפה: 'בלי ידים'. רבי אלחנן השיב לו 'אתה בלי ידים'.

אחר כך יצאה קול הברה בעיר, שאותו אחד נעשו ידיו משותקות לחלוטין. מדוע? – כיון שאמר לו רבי אלחנן 'אתה בלי ידים'. למרות שהוא לא התכוון לקלל אותו ולעשות את ידיו משותקות, פה קדוש הוא מציאות שפועלת, והטבע כפוף אליו.

זו פליאה על המרגלים, אבל יש כאן פלא נוסף, לא רק עליהם. הפלא היותר גדול הוא על בני ישראל. הכתוב אומר: **ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא**. כל העדה כולם כאיש אחד יושבים ובוכים. מדוע? - שהרי המרגלים הגיעו לבני ישראל ואמרו להם, 'דעו לכם, נכון הבטיחו לכם שארץ ישראל היא ארץ זבת חלב ודבש? ובכן, תדעו שאנחנו ראינו שם דברים אחרים. ראינו שם 'עז העם היושב בארץ... וגם ילידי הענק ראינו שם'.

ענקים זה באמת מפחיד, ואם אדם יתאר לעצמו איש בגובה עשר קומות או יותר מסתכל עליו מלמעלה למטה, כשימחיש לעצמו את האצבעות שלו, הרי זה באמת פחד פחדים. אבל עדיין אין זה מובן, למה להם לישראל לפחד? וכי היד ה' תקצר?! הלא מדובר כאן על השנה השניה מצאתם ממצרים, וכי שכחו הם את כל האותות והמופתים שעשה להם הקב"ה במצרים?! גם במצרים היו גבורים, והנה הקב"ה המית בלילה אחד את כל בכורי מצרים!

עוד מפחידים אותם המרגלים ואומרים 'עמלק יושב בארץ הנגב'. מדוע זה מפחיד את בני ישראל, וכי לא ראו את הענן הולך לפניהם יומם ולילה, והיו מבין בדי הארון יוצאים זיקוקים של אש ושורפים את כל הנחשים והעקרבים ומיישר את הדרך?! (דברים רבה פ"ז ס"ט). רבותינו מספרים עוד (שמו"ר כ"ד, ד) שבמדבר היו נחשים כקורת בית הבה, כמו עמודי טלפון, ומעשה באחד שהלך במדבר שם וראה נחש כזה גדול כקורת בית הבה, ונשרו כל שערות ראשו מרוב הפחד. הנחשים האלו אכן היו מפחידים, אבל הם ראו בעיניהם את כל שידוד מערכות הטבע וראו איך שהענן שורף את כולם, ואם כן למה הם מפחדים עכשיו כל כך מעמלק ומהענקים?!

ומזה אומרים בני ישראל כששומעים את כל דברי המרגלים? - **וילונו על משה ואהרן כל בני ישראל**, כל בני ישראל, שש מאות אלף איש, באו בתרעומת על משה ועל אהרן. ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו, הלוואי שהיינו מתים במצרים או כאן במדבר, ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בהרב נשינו וטפנו יהיו לבו הלא טוב לנו שוב מצרימה. הרי זה פלא פלאות, וכי שכחו הם את כל הניסים ואת עשרת המכות? שכחו את המן? את קריעת ים סוף?!

ובאמת משה רבינו אחרי זה בא ומוכיח אותם בדברים הללו (דברים א, ל), ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם, מזהם פטפטי ההבל שאתם מפטפטים ודאגות החנם שאתם דואגים, הרי ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו, מי יכול להיות במדבר הנורא הזה יום אחד, והנה הקב"ה לוקח אתכם כמו איש שלוקח את בנו, בכל הדרך אשר הלכתם עד בואכם עד המקום הזה, ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם, ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנותכם באש לילה לראותכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם. זה מה שכואב למשה רבינו זה מה שהוא גוער

בהם, וכי שכחתם את כל האותות והמופתים שעשה לכם ה' במצרים? שכחתם את כל הניסים שהקב"ה עושה לכם שעה שעה רגע רגע?!

אבל מה ההסבר במה שרצו המרגלים להוציא דבת הארץ רעה, ומה ההסבר במה שבנו בני ישראל?! איך באמת יתכן שאחרי כל הניסים שראו נגד עיניהם, עומדים כולם ובוכים ומפחדים מהענקים אשר בארץ ישראל?!

כוחו של היצר הרע כשאין לאדם סיעתא דשמיא

את היסוד להבין את כל זה, אומר מרן המשגיח זצ"ל, נמצא כשנחזור לעיין בתחילת הפרשה. הפסוק אומר: **וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען, מביא רש"י בשם רבותינו (סוטה לד:), שלח לך – לדעתך. לפי שבאו בני ישראל ואמרו 'נשלחה אנשים לפיננו' ומשה נמלך בשכינה, אמר אני אמרתי להם שהיא טובה, הרי אני כבר אמרתי להם שארץ ישראל היא ארץ טובה, ארץ זבת חלב ודבש, וכתב הרמב"ן (בראשית י"ד י"ח) שארץ ישראל וירושלים היא 'מבחר היישוב', המקום היותר נעלה להתגורר בו, אז למה הם דואגים? חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים, למען לא יירשוהו (במדבר רבה, טו, ז).**

זה היסוד הנורא להבין את כל ענין המרגלים, ובזה יש גם נפקא מינה בעבורנו. רבינו הרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים¹ (פרק שני) לימד אותנו יסוד גדול. האדם נמצא כל הזמן במלחמה יום יומית מול היצר וחייליו, וכמו שסיפר בעל חובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק חמישי) על אותו מלך שחזר מנצחונו במלחמה, וראה אותו חסיד אחד ואמר לו 'נצחת במלחמה הקטנה, אבל עכשיו הגעת למלחמה הגדולה, מלחמת היצר וחייליו'. ואין מי שלא רואה את זה בחוש, איך שבכל רגע ורגע יש לו נסיונות ופיתויים, והמלחמה היא כבדה ועצומה.

ואפילו אם אדם משגיח כל העת על עצמו, אומר הרמח"ל – גם אם אדם לא ישן אלא נמצא בכוננות מתמדת, והוא יודע שעתידה לבוא עליו מלחמה והוא מכין את עצמו

ג. הכתוב אומר (קהלת ז, כט) 'עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים'. תפקידו של האדם הוא להיות ישר, ועל זה בא הספר הזה, להדריך את האדם מהי המסילה העולה בית אל, זו שתביאנו להיות ישר.

מי הוא ישר? - מצאנו בדברי רבותינו (עבודה זרה כה). שאברהם יצחק ויעקב נקראו ישרים, שהרי בלעם הרשע ביקש 'תמות נפשי מות ישרים' (במדבר כג, ז), ודרשו רבותינו שהתאוה בלעם למיתתו של אברהם יצחק ויעקב. לא אמר בלעם 'מות חסידים' או 'מות קדושים' או 'מות צדיקים', הוא ידע לבחור מה שצריך לבחור: 'מות ישרים', שזו היתה מיתתו של אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב. 'ישר' הוא מי שדבוק בבורא עולם בכל רגע מחייו, וזו היא התכלית המבוקשת מאתנו.

לקראת האויב בכל רגע ובכל שניה, אף על פי כן לא היה בכוחו להנצל מכח היצר אלמלי הקב"ה עוזרו. דהיינו, גם אם אדם עושה מכוחו הכל ומשתדל בכל כוחותיו שלא לבוא לידי חטא ועוון, עם כל זה היות וכח היצר גדול ותקיף מאד כמו שאומר הפסוק (תהלים לו לב) **צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ו'רשע' זהו היצר, הוא השונא הגדול של האדם, והוא 'מבקש להמיתו', הוא לא מסתפק בפציעה של האדם והוא לא מוצא מנוחה לעצמו עד שימית את האדם בשני העולמות, העולם הזה והעולם הבא, כמו שכתב בעל חובת הלבבות (שער ה' פרק ה' ע"ב), אין אפשרות לאדם מצד עצמו לעמוד כנגדו. אלא מאי? – ה' לא יעזבנו בידו.** הקב"ה מסייע את האדם ועוזר לו במלחמה כנגד היצר. ואם הקב"ה אינו עוזרו לו, אינו יכול לו (קדושין ל:).

זה מה שהיה עם אנשי דור המדבר בחטא המרגלים. שורש החטא היה, שכאשר הקב"ה אמר להם שארץ ישראל היא ארץ טובה הם לא סמכו עליו אלא אמרו 'מי אמר?! אנחנו לא רוצים חתול בשק ולא מאמינים. אנחנו רוצים לשלוח משלחת של מרגלים שילכו, יתורו את הארץ ארבעים יום, יצלמו ויראו לנו את התמונות, ואז נאמין'. כאן היתה המכה האנושה, כי ברגע שאדם אומר 'רבון העולמים, אני לא סומך עליך אלא רק על עצמי', אומר לו הקב"ה, 'יפה אתה אומר. אם עלי אתה לא סומך, אני מוציא את עצמי מן התמונה, ויהא לך אשר לך'. נגזר דינם להשיל מעליהם עזר ה' יתברך, ובלי עזר ה' יתברך יש לאדם כבר מקום לטעות אפילו בדברי המרגלים.

בזה כל השאלות וכל התמיהות שתמהנו קודם, מיושבים בקלות. אנחנו עמדנו ותמהנו איך שכחו בני ישראל את כל הניסים וכל המופתים שעשה להם ה' יתברך, אבל ההסבר הוא כי אי אפשר לאדם בעולם הזה לעשות צעד אחד ותנועה אחת בלי עזרת ה' יתברך. אם אין לאדם סיעתא דשמיא, הוא יכול להסתובב בזה העולם כשכור בעלמא, אינו יודע מימינו ומשמאלו, עד שאחרי זמן גם הוא יכול להתפלא על עצמו 'וכי אני עשיתי מעשה זה וזה, בלי דעת ובלי תבונה? לא יתכן'. ומדוע זה? – מפני שלא היתה לו סיעתא דשמיא.

אנשי דור המדבר, למרות כל האותות והמופתים שראו בעיניהם ולמרות שראו בחוש איך כל מערכת הטבע כפופה לרצון ה' יתברך, מכל מקום נמוג לבם מפחד ערים בצורות בשמים. מדוע? – כי הם לא סמכו על ה' יתברך, וה' הסיר מהם את עזרתו. כשהקב"ה מסיר את עזרתו מן האדם, מי נשאר לו לאדם? – היצר הרע. כל זמן שהקב"ה נמצא עם האדם ה' לא יעזבנו בידו, אבל אם הקב"ה עוזב את האדם מגיע היצר הרע, מצייר לאדם ציורים שונים ודמיונות כוזבים, והאדם מתבלבל ומדבר הבלים ועושה מעשים אשר לא יעשו.

נמצא, שפרשת המרגלים היא לא פרשה שאינה נוגעת לנו, אלא להיפך, פרשה זו נוגעת מאד מאד לכל אדם ואדם, כי כל אחד זקוק לסיעתא דשמיא. יש בסידור תפילה

שטוב לאמרה במוצאי שבת, ובה מבקשים שהקב"ה יפתח לנו בזה השבוע ובכל שבוע ושבוע, שערי אורה שערי ברכה, שערי גילה ושערי דיצה, וכן הלאה חמישים שערים. מספרים שפעם שאל הבעל שם טוב, מכל אלו החמישים שערים, איזה שער הכי חשוב?! יש כאלו שחושבים שהשער הכי חשוב זה 'שערי עשירות'... ולא היא. היתה שם נכדתו של הבעל שם טוב והיא אמרה לו, 'סבא, אני חושבת שהשער הכי חשוב הוא 'שערי סיעתא דשמיא', והבעל שם טוב נענע בראשו ואמר שהיא צודקת. בנוסח שלנו בני ספרד לא מופיע 'שערי סיעתא דשמיא', אבל זה המכוון ב'שערי עזרה' בנוסח שאנחנו אומרים, כי מה הכוונה 'שערי עזרה', עזרה של מי? של החבר שלך? הלוואי ויעזור לעצמו... הכוונה היא לשערי עזרה מאת הקב"ה, שערי סיעתא דשמיא.

סיעתא דשמיא זה הדבר היותר חשוב שיהיה לאדם. אם הקב"ה עוזר לאדם יש לו הכל, אבל אם אין לו את העזרה מהשמים, אבוי רח"ל, הנה אנחנו רואים אצל המרגלים עד איפה אפשר להתגלגל ועד איפה אפשר לרדת, עד מצב כזה שיושבים כל העם ובוכים 'לו מתנו בארץ מצרים', והלוואי נמות כולנו במדבר. איפה השכל?! הרי ראייתם ניסים! ראייתם את קריעת ים סוף, את מתן תורה! – אין שכל. עכשיו, כאשר אין עזרה משמים, יש רק את היצר הרע, והוא עושה מה שהוא רוצה.

הדרך לזכות לסיעתא דשמיא

והנה, אחרי שאמרנו שאדם מוכרח שתהיה לו סיעתא דשמיא, במה באמת נוכל לזכות לסיעתא דשמיא?! בראש ובראשונה תפקידנו להראות להקב"ה שאנחנו צריכים אותו. בחטא המרגלים באו ישראל ואמרו שהם לא צריכים את ה' יתברך ולא מאמינים לו ורוצים לראות את הארץ בעיניהם, לכן אבדו את הסיעתא דשמיא. התפקיד שלנו הוא להבין ולהראות שאנחנו צריכים את הקב"ה על כל צעד ושעל, ובוזה נזכה לסיעתא דשמיא.

ועוד צריך האדם להראות שבאמת הוא מפקח על כל הדיבורים שלו, על כל ההנהגות שלו ועל כל המעשים שלו, ואז הקב"ה יתן לו גם כן את עזרתו. אבל אם אדם לא מפקח על עצמו, גם הקב"ה לא מפקח עליו ולא שומר עליו, וכמו שאמרו רבותינו (ברכות לג.) שמי שאין בו דעת אסור לרחם עליו. וזהו שאמר התנא (אבות א, יד) 'אם אין אני לי – מי לי', אתה חייב להתחיל לדאוג לעצמך, לשמור על דרכיך ועל מעשיך, וכשתצטרף לזה גם את התפילות והבכיות להקב"ה שיעזור לך – או אז תקבל את הסיוע מהשמים ויעזור לך.

הוא שזועק חגי הנביא: **כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרככם** (חגי א, ה). אל תשאירו את הלב בקיבה, בגוף פנימה. הלב צריך להיות 'על דרככם', הוא צריך להיות תמיד מפקח ובוהן איך מעשי האדם, איך הדבורים ואיך המחשבות שלו. אנחנו מקבלים סימנים

ברורים מן השמים בעת האחרונה, ואנחנו מוכרחים להתעורר בזעקה הזו של 'שימו לבבכם על דרככם', לראות לפקח על כל מעשינו שיהיו כדת וכהלכה, ואז נזכה לסיעתא דשמיא. ואם אין אדם מפקח על עצמו כפי דרכי הפיקוח המבוארים במסילת ישרים בפרקי הזהירות, אין עזר ה' יתברך עמו ח"ו.

ואם נשים לב, מוסיף מרן המשגיח, נראה שזה נוסח התפילה שאנחנו מתפללים שלש פעמים ביום. בברכה הראשונה של שמונה עשרה אנחנו אומרים 'מלך עוזר'. מה פירוש המושג 'עוזר'?! אחד שעושה איזה דבר והוא לא מצליח, הוא צריך עזרה. הקב"ה הוא 'מלך עוזר', כלומר, מי שבא ורוצה ומשתדל, הקב"ה עוזר לו ומוסיף לו סיעתא דשמיא. אבל בלא זה, אם אדם יושב בחיבוק ידים ורוצה שיעשו בשבילו הכל, ידע נאמנה שאין דבר כזה.

כשאדם מפקח ומשגיח על עצמו - הקב"ה עוזר לו

יתירה מזו. כולנו מאמינים בני מאמינים וכולנו יודעים שעיקר ביאתנו לעולם הזה היא לא בשבילו, בשביל הפרוודור, אלא בשביל הטרקלין, העולם הבא. זה מושכל פשוט, ואם יבוא אדם ויאמר 'אני חושב שהסיבה שנבראתי היא כדי להתענג על העולם הזה, לאכול ולשבוע', כולם יאמרו לו 'אדוני, אתה צריך אשפוז במוסד מסוים'... וכי קבלת נשמה אלוקית לשבעים שנה ועוד, כדי לאכול ולשתות בעולם חלף ובלה?! אין פתי שיחשוב כדבר הזה. אולי יש כאלו שמתעלמים מהדיעה הזו, אבל אף אחד לא חולק על זה שהתכלית היא העולם הבא.

אם כן, ראה זה פלא. כל אחד יודע שעיקר תכליתו ומגמתו היא העולם הבא, ואף על פי כן אנחנו רואים איך שאפילו רצון קלוש לא נדחה אצל האדם מפני אמונתו בחיי העולם הבא. איך זה יתכן? הרי אתה מאמין שלא נבראנו בשביל תענוגי העולם הזה, אתה מאמין בעונג הנפלא שיהיה לצדיקים בעולם הבא, ואתה גם מאמין בעונש הנורא שיהיה חלקם של הרשעים בגיהנם רח"ל, ואף יודע שלא ינקו הרשעים בעולם הזה, ולא יסתלקו מהעולם טרם יתייסרו על אותם הנאות אסורות שנהנו בחייהם. אם כן, איך יכול להיות שזה לא משפיע עלינו בכי הוא זה?! כל אחד מאתנו יודע שבכל מילה של לימוד תורה הוא מקיים מצוה גדולה ויקרה מפז ומפנינים והקב"ה יתן לו על זה שכר נורא, ואף על פי כן הוא יכול לבזבז ימים ולילות בדברים של תוהו וריק. איך יתכן כדבר הזה?! אם היו מביאים לאדם ערימה של יהלומים ואומרים לו 'כל מה שאתה לוקח עכשיו - שלך', הוא לא היה ישן, לא היה אוכל ולא היה מדבר, ובשתי ידים ובשתי רגלים היה חוטף כל כמה שיכול. וגם אם היה מגיע עכשיו החבר היותר טוב שלו ורוצה לדבר אתו באיזה דבר, הוא היה אומר לו 'תעזוב אותי, אני לא יכול אפילו להסתכל עליך עכשיו'... גם אם יביאו לפניו את המאכל היותר משובח ויותר נאה, ויאמרו לו 'הנה, הבאנו לך הר של גלידה וגבעה של צ'יפס, תאכל'.. הוא יזעק 'תעזבו אותי עכשיו מהשטויות האלו, אני עסוק פה ביהלומים עכשיו'. אם כן, איך זה

שאדם יכול לוותר על שיעור תורה, ולא בשביל הר של גלידה אלא בשביל מנה של גלידה!...!

קודם התפלאנו על אנשי דור המדבר, לאיפה נעלם השכל שלהם ואיך הם שכחו את כל הידיעות הפשוטות, שהקב"ה מנהל את העולם ויכול ברגע אחד להכניע את כל הענקים. מדוע לא נתפלא על עצמנו, לאיפה הלך השכל שלנו?! הרי אנחנו יודעים את הידיעה הפשוטה שהעולם הבא הוא התכלית, וכל רגע שאנחנו עושים בעולם הזה מצוה הרי אנחנו תופסים ורוכשים לעצמנו עוד יהלום, אז איך אנחנו מוותרים על הכל בשביל דברים שלא יועילו ולא יצילו?!

מה ההסבר בזה?! - אותו הסבר למה שהיה אז עם דור המדבר בחטא המרגלים, כמו שביארנו. כי כך מצב האדם, שאם אין עזר מה' יתברך, היצר הרע יכול לעשות באדם כל מה שרוצה. ולעזר מאת ה' יתברך זוכים רק אם אדם מפקח על עצמו בעצמו, אבל בלא זה, אם אדם לא מפקח על עצמו כהוגן, לא יעזור כלום. לא יעזרו לו כל הידיעות השכליות שיש לו, כי את הכל ישכח ממנו היצר הרע.

ובהיות ואנחנו זקוקים כל כך לסייעתא דשמיא, על כן תפקידנו הוא לעשות מה שציווה אותנו הנביא באמרו 'שימו לבבכם על דרככם'. והדרך לזה היא כמו שכתב המסילת ישרים, שיקבע אדם לעצמו לימוד יומי או לימוד כמה פעמים בשבוע בספרי מוסר ויראה. הלימוד בספרי המוסר יעורר את האדם לדעת מה חובתו בעולמו ולשם מה הוא בא לעולם הזה, ויודיק אותו בדרך הנכונה, וכשאדם יעשה מצידו מה שהוא יכול כדי לעורר את עצמו ולפקח על עצמו, יעזרוהו גם מן השמים.

וגם צריכים אנחנו להרבות בתפילה, לזעוק להקב"ה ולהראות לו שאנחנו זקוקים לו ולא יכולים להסתדר לבד בלעדיו. שמעתי פעם מהגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל, שאמר שהיום יש כפל כפלים ויותר סייעתא דשמיא יותר ממה שהיה בדורות שלפנים. מדוע? - כי בדורות הקודמים היו כולם ברי דעת, וכל בקשתם ומגמתם בתפילותיהם היה על הנושא הזה, על הסייעתא דשמיא. ואז היה דיון בשמים, מי יקבל סייעתא דשמיא ומי לא, וגם מי שמקבל היה דיון כמה יקבל. אבל בדור שלנו, צא ובדוק כמה אנשים מתפללים ומבקשים על סייעתא דשמיא מהקב"ה. אם תלך לרחוב יפו ותשאל עובר ושב 'אתה מבקש על סייעתא דשמיא?' הוא ישאל אותך על מה אתה סח, כי מימיו לא שמע על זה. בזמננו יש טונות טונות של סייעתא דשמיא שרק מוחכים למי שיבקש, ומי שיבקש - יקבל. כך שמעתי ממנו זצ"ל.

כשאדם ישטח תפילה לפני בורא עולם ויאמר 'רבונו של עולם, אני לא יכול ללכת אפילו צעד אחד בלי עזרתך, בבקשה תרחם עלי ותעזור לי', אז בוודאי הקב"ה אכן יעזור לו. ואם אדם מוסיף על זה את עסק התורה שהיא המעלה חן על לומדיה, כמו שדרשה

הגמרא (עירובין נד:) על הפסוק (משלי ה, יט) 'אילת אהבים ויעלת חן', ודאי שתפילתו ובקשתו הרבה יותר רצויה ומקובלת בשמים, ומוצאת חן לפני הקב"ה.

יהי ה' בעזרנו שנוכה לשים תמיד את לבבנו על דרכנו, להשכיל ולהבין שאין לנו יכולת להסתדר אפילו רגע קט בלי עזרת ה' יתברך, לבקש ולהתפלל על סיעתא דשמיא, ואז אכן נוכה לעזרת ה' יתברך שתלווה אותנו על כל צעד ושעל, אכי"ר.

חידו"ת פרשת שלח לך

א. בענין עצי המקושש

במדבר (ט"ו ל"ב): "ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מוקשש עצים ביום השבת, ויקריבו אותו המוצאים אותו אל משה ואל אהרן ואל כל העדה". [ונכתב שם הראב"ע ז"ל שמדובר זה הוא מדבר סיני עיין שם].

ובכתב רבנו בחיי ז"ל שם: "ויהיו בני ישראל במדבר. ידוע כי כל ענין המרגלים וענין מקושש עצים גם קרח במדבר היה ומה טעם שיזכיר בכאן ויהיו בני ישראל במדבר. ויתכן לפרש כי הוא להפליג על גודל חטא המקושש, ולכך הוצרך להזכיר במדבר ולומר כי במדבר שהיו בו ישראל והמין יורד בכל יום שהוא מן הנסים המפורסמים המורים על חידוש העולם, שם נמצא מקושש זה לחלל שבת ולבוא כנגד החידוש. או יאמר ויהיו בני ישראל במדבר לפי שנגזרה גזירה בחטא מרגלים שיתעכבו שם כענין שכתוב למעלה במדבר הזה יתמו ושם ימותו, הוצרך לומר עוד ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש כלומר בדין היה שיהיו בני ישראל במדבר מלבד הגזירה שנגזרה בחטא המרגלים, לפי שיש ביניהם עבירות אחרות כגון מחללי שבתות ומזולזלים במצות ציצית, וזהו סמיכות הפרשיות, והרי כל ישראל ערבים זה לזה ממה שדרשו חז"ל בסנהדרין (כ"ז ב) וכשלו איש באחיו איש בעוון אחיו", ועיין בשאר דברי רבותינו הראשונים ז"ל שעמדו בדקדוק זה דמאי קא משמע לן קרא באמרו ויהיו בני ישראל במדבר.

ורבינו חיים נ' עטר ז"ל בספרו אור החיים במדבר שם גם הוא עמד בשאלה זו וכתב ליישב מאי קא משמע לן קרא באמרו ויהיו בני ישראל במדבר, עיין שם, ובתוך דבריו הקדושים כה כתב: "ולצד שתקשה לדברי התנא והלא אמרו רבותינו בחולין (פ"ה א') בדיני כסווי דם חיה ועוף אין מכסין בעפר המדבר מפני שהיא מלחה ואינה מצמחת עד כאן. אם כן מנין יצאו צמחים במדבר שתלשם מקושש, לזה הקדים לומר ויהיו בני ישראל במדבר, ואמרו ז"ל שבארה של מרים היה משקה והיה מעלה גנות ופרדסים, ואם כן היו גדלים צמחים במדבר לתלוש, גם לסברת רב אחא בר יעקב שאמר שהמקושש מעמר היה יתישב גם כן הכתוב בדרך זה" עכ"ל ק."

וביוצא בזה ראיתי בחידושי השרף מבריסק הגאון הקדוש מהרי"ל דיסקין זצ"ל בספר חידושו על התורה (שם דף ע"א) שכה כתוב שם: "לכאורה תמוה דמנין היה לו למקושש לתלוש, או לעמר, הלא המדבר הוא איננו מקום זרע ואינו מצמיח וכמבואר בחומש (במדבר כ' ה').

אכן איתא במדרשים (ראה ילקוט שמעוני ס"פ פקודי, ובמדרש נתנומא פרשת קדושים) שכשהיו ישראל במדבר, עשה הקב"ה להם נסים גדולים ובמקום חנייתן הענין הרווה את הארץ והולידה והצמיחה מיני אילנות ותבואות וכל מיני פירות, וכשהלכו ישראל ממקום ההוא נתייב הכל והיה כלא היה כי היה לכבוד ישראל בזמן חנייתם, ואם כן באופן הזה כבר מצא המקושש מה לתלוש או לעמר.

אך יש להקשות על זה דאם כן למה באמת נתחייב הלא קיימא לן אין עימור אלא בגדולי קרקע

וכן גם תולש עיין שבת (ע"ג ב'), ואיך יקרא זה גדולי קרקע והלא כל הגידולים האלה לא היו כי אם בדרך נס, ולפי שעה בעת חניית ישראל, ואחר כך לא נשאר מהם זכר, והוי כעין דאמרינן ענבים העומדות לבצור כבצורות דמיא, ואיך נתחייב המקושש משום תולש או מעמר.

ולפי המבואר במסכת עירובין (נ"ה ב') לענין יושבי צריפין דאמר רב הונא יושבי צריפין אין מודדין להם אלא מפתח בתיהן וכו'. אמר ליה רבא דיגלי מדבר קאמרת, כיון דכתיב בהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, כמאן דקביע להו דמי, ועיין בהגהות רש"ש שם.

ונראה מזה דאף דיושבי צריפין אינו קבע ואין חשובין עיר להיות כארבע אמות, בכל זאת בעת שהיו ישראל במדבר כיון דכתיב על פי ה' יחנו חשובה היא חנייתן להיות נידונת קבע, ואם כן הכי נמי מה שגדלו שם התבואות והפירות, אף שהיו לפי שעה בעת חנייתן ועל פי דרך נס, נמי נידונת קבע ונקראת גידולי קרקע, ועל כן נתחייב על זה המקושש משום תולש או מעמר, ומסתמא היו גדלים שמה צמחים ותבואות אף שהיה דרך נס, מכל מקום נתחייב משום דכי הווי ישראל במדבר כתיבי בהו על פי ה' יחנו וכמאן דקביעי להו דמי, וגם אלו הגידולים הוי כמאן דקביעי וק"ל, ודפח"ח.

והנה בחידושי על התורה משנת תשנ"ז הארכתי בס"ד בפתגמא דנא ובשאלת רבינו אור החיים הנ"ל מנין היה לו למקושש עצים לקושש, אחר שרז"ל אמרו בחולין שם שאין מדבר מצמיח ובס"ד נדפסו הדברים בחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן ל"ו) עש"ב, ושם הבאתי דברות רבותינו בעלי התוספות חולין (שם ע"ב ד"ה אלא) שכתבו שעם שמדבר אינו מצמיח מכל מקום בזמן שישראל היו במדבר היה מצמיח ע"ש, ושנעלם ממני מדוע רבותינו הנ"ל לא הזכירו דברי התוספות על אתר עיין שם באריכות וצרף לכאן.

ובס"ד הנני להוסיף כאן דאחשוב שקושיה זו מנין היה למקושש עצים לקושש אחר שהיו במדבר ומדבר אינו מצמיח כנ"ל, מעיקרא לא קשיא, דאין הכי נמי מדבר הוא ארץ יבישה ואינו מצמיח, ויש לומר דאינו מצמיח אילנו מאכל, אבל מצמיח הוא צמחים אחרים, והא ראייה שהרי בהיות משה רבינו במדבר סיני הוא ראה את הסנה בוער באש ככתוב בספר שמות (ג' ב'), ואיך שנפרש מהו הסנה, אם הסנה שיח ממני הקוצים הוא כדפירש הראב"ע שם בשם רב סעדיה גאון ז"ל, וכן מתבאר במדרש פרקי רבי אליעזר (פרק ט"ל) ועוד, אם שנפרש שהסנה מין ממני האילנות, וככתוב במדרש תנחומא (פרשת שמות סי"ד וסט"ו) והובא בפירוש רש"י שם: "מתוך הסנה, ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה", ופירש דבריו הגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד שם וכתב: "אין להקשות דמהיכא תיתי שהיו שם אילנות אחרים הואיל וכתוב אחר המדבר, דמכל מקום הואיל וחזינן שהיה שם סנה שמע מינה שלא היה מדבר שמם לגמרי דהיינו בין החולות, וכיון שכן לא יבצר מלהיות שם לפחות שאר אילני סרק", ועיין גם בספר כלי יקר שמות שם.

הרי שגדלים במדבר אילנות סרק, וכן הוא להדיא בספר מלכים א' (י"ט ד') גבי אליהו הנביא: "והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רותם אחת וישאל את נפשו למות ויאמר רב עתה ה' קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי, וישכב ויישן תחת רותם אחד והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול", הרי גדלים עצי רותם במדבר ופירש רשי רותם ייניכרא בלעז, והוא ערער אילן קוצני וככתוב בספר אוצר לעזי רש"י שם (דף כ"ד) ועיין בדברי הרד"ק שם ודוק.

והשתא דאתינן להכי יש לומר בפשיטות שעם שנאמר שאין אילנות מאכל גדלים במדבר, מכל מקום המקשש קושש מאילנות כאלה הגדלים במדברות, כסנה והרותם, ושאלה מעיקרא ליתא ודוק.

עוד דע דבעניתי לא הבנתי היטב את אשר אמרו בשם הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל שלאותם פירות שגדלו במדבר על ידי בארה של מרים יש תורת גידולים שגדלו על ידי נס וכו' כנ"ל, ואקצר, ועיין.

ב. בענין קדושת המצוות

במדבר (ט"ו מ'): "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי, והייתם קדושים לאלהיכם".

ובתב הרב הספורנו ז"ל שם: "עשיתם את כל מצותי, ובוה שתעשו כל מצוותי מאהבה ומיראה. והייתם קדושים לאלהיכם. בזה תהיו קדושים לפניו לחיי עולם, כאשר כיון הוא יתברך באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

והרמח"ל ז"ל מאמר העיקרים (בתורה ובמצות) כתב: "שם האדון ב"ה כח במעשי האדם לעורר את השרשים העליונים, והיינו שיהיו ממשיכים אור שפע קדושתו יתברך ואור טובו, או המשך הזוהמא והטומאה ההיא. והנה יחד לו מעשים שעל ידם תמשך הקדושה וצוהו להתמיד בהם והם כלל המצוות, ויחד מעשים שעל ידם תמשך הזוהמא, וצוהו לימנע מהם, והם כלל האיסורים, ואמנם הטובה האמיתית אינה אלא הדבקות בו יתברך, והנה המצוות כבר ביארנו שהם הממשיכים שפע קדושתו יתברך ואור טובו".

ומפורש באר היטב שמצוות השי"ת מקדשות את האדם, וכמטבע דטבעו חכמים ז"ל בברכת המצוות "אשר קדשנו במצוותיו וצונו" וכו', וכן הוא להדיא במדרש במדבר רבה (פי"ז ט"ו): "והייתם קדושים, בזמן שאתם עושים את המצוות אתם מקודשים", ודוק.

וראיתי לרבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לסידור התפילה (בענין ברכת התורה דף כ"ד) שכה כתב: "ברוך א"י וכו' אשר קדשנו במצוותיו כדכתיב קדוש אתה, וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים", הרי שהביא מקור לענין אשר קדשנו במצוותיו - דכתיב קדוש אתה (דברים ז' ו'. י"ד ב' וכו'), ומדכתיב והתקדשתם והייתם קדושים".

ומענין שראיתי לו לרבינו הרוקח ז"ל בפירושו שם (בענין קידוש ליל שבת דף תפ"ו) שכתב: "ברוך א"י אשר קדשנו במצוותיו - כדכתיב קדושים תהיו", וכאן הביא מקור אחר מהפסוק קדושים תהיו, ולא כדכתב לעיל מקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים, וצריך טעם לשינוי, ועיין.

והנה מה שהביא בעל הרוקח ז"ל קרא ד"והתקדשתם והייתם קדושים", פסוק זה נמצא פעמיים במקרא, הראשון בספר ויקרא (י"א מ"ד) בטומאת שרצים, "והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ", והמקום השני בפרשת אוב וידעוני שם (כ' ז'): "והנפש אשר תפנה לאובות וגו' והתקדשתם והייתם קדושים לה' אלהיכם".

ולבאורה יש להתבונן ולהבין מה ראה רבינו בעל הרוקח ז"ל להביא ממקרא זה אחר שאינו מדבר על כלל המצוות, ואינו מדבר אלא על מצוה פרטית או בטומאת שרצים או בענין אוב וצ"ב.

ואם הייתה לנו רשות להגיה תיבה אחת בדברי בעל הרוקח ז"ל הייתי אומר שבמקום "והתקדשתם" והייתם קדושים, צריך לומר רק והייתם קדושים דפרשת ציצית הנ"ל, דקאי על כל המצוות, ובזה היו דברי בעל הרוקח ז"ל מיושבים היטב.

ואמרתי לעיין בדברות רז"ל בספרא, וראיתי בספרא שם (פרשת קדושים פרשה י" פ"ט): "והתקדשתם והייתם קדושים, זו קדושת פרישות עבודה זרה, אתה אומר קדושת פרישות עבודה זרה, או אינה אלא קדושת כל המצוות, כשהוא אומר קדושים תהיו, הרי קדושת כל המצוות אמורה, ומה תלמוד לומר והתקדשתם והייתם קדושים - זו קדושת פרישות עבודה זרה".

הרי לנו מפורש דהספרא דורש מקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים לקדושת פרישות עבודה זרה, ולא לקדושת כל המצוות, ולרבותינו בספרא קדושת כל המצוות נפקא מקרא קדושים תהיו, וכן מצאתי במדרש פסיקתא זוטרתא הוא מדרש לקח טוב ויקרא (פרשת אמור דנ"ו ע"ב): "הקב"ה קידש את ישראל במצותיו ואמר להן קדושים תהיו" ודוק.

ואם נכונה הגהתנו דלעיל בדברי בעל הרוקח ז"ל אזי היו דברות קדשו מאירים, דבענין ברכת התורה כתב "אשר קדשנו במצותיו", מקורו מקרא "והייתם קדושים" וזה כדרשת רבותינו במדרש במדבר רבה, ובענין קידוש כתב בעל הרוקח ז"ל "אשר קדשנו במצותיו" מקורו בקרא "קדושים תהיו", וזה כדרשת רז"ל בספרא, ובזה יעלו יפה כל דבריו ז"ל ודוק.

ובס"ד עכשיו מצאתי בספרי (פרשת שלח פיסקא קט"ו): "והייתם קדושים לאלהיכם, זו קדושת כל המצוות, אתה אומר זו קדושת כל המצוות או אינו אלא קדושת ציצית, אמרת במה ענין מדבר בקדושת כל המצוות. רבי אומר זו קדושת ציצית, אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת כל המצוות, כשהוא אומר קדושים תהיו (ויקרא י"ט ב') הרי קדושת כל המצוות אמורה, הא מה תלמוד לומר והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל".

ומפורש שכבר רבותינו התנאים ע"ה נחלקו בהבנת הפסוק "והייתם קדושים לאלהיכם", דתנא קמא פירש דקאי על קדושת כל המצוות, אבל רבי חולק וסובר דקאי רק על מצות ציצית גרידא, וקדושת כל המצוות מקרא ד"קדושים תהיו" נפקא, ולפי זה ברייתא דספרא דלעיל שגם היא דרשה מקרא דקדושים תהיו על קדושת כל המצוות - כרבי אתיא, ודוק היטב.

ובספ"ר רבינו דוד אבודרהם ז"ל (ענין ברכות השחר ד"ה וצריך) כתוב: "אשר קדשנו במצותיו - על שם והתקדשתם והייתם קדושים (ויקרא י"א מ"ד) ועל שם להיות לו לעם קדוש ולשמור מצותיו. ויש מפרשים שהוא לשון אירוסין וקידושין שקדשן הקב"ה לישראל במצוות שנאמר (הושע ב' כ"א) וארשתיך לי באמונה והמצוות נקראו אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה", עד כאן דברי הרב אבודרהם ז"ל.

הרי שגם רבינו דוד אבודרהם ז"ל לומד ענין קדושת כל המצוות מקרא "והתקדשתם והייתם

קדושים", ולכאורה צ"ב דקרא זה לא קאי על כלל המצוות כנ"ל, ודוחק להגיה גם בדבריו דקיימא לן דלא שכיח שאותה טעות תפול בשני ספרים וכדכתיבנא בארוכה מפי סופרים וספרים בחיבורי מנוחת שלום.

ומה שכתב הרב אבודרהם ז"ל "ועל שם להיות לו לעם קדוש ולשמור מצותיו", לא מצאתי פסוק כזה, ונראה דצריך לומר על שם "יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצוות ה' אלהיך והלכת בדרכיו" האמור בספר דברים (כ"ה ט), אבל צריך טעם שלא הזכיר לקרא דקדושים תהיו שהספרא למד ממנו לקדושת כל המצוות ועיין.

ועבשיו מצאתי בזה עוד דברים בפירוש סידור התפילה לבעל הרוקח ז"ל, הנה עיין שם (ענין רצה במנוחתינו דף תקל"ב): "קדשנו במצוותיך, תן לנו לב קדוש ופרוש לעשות מצותיך, כמו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני", ועוד לו שם בענין (מעריב ליום הכפורים דף תרצ"ג): "וקדשתנו במצותיך קדושים תהיו, והתקדשתם והייתם קדושים".

ולאור דברי בעל הרוקח ז"ל כאן אי אפשר להגיה דבריו לעיל כמו שהצעת, שהרי פה מזכיר פעמיים לקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים, וכל הענין עדיין צ"ע וצ"ב.

ג. עוד בענין קדושת המצוות

במדבר (ט"ו מ'): "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם".

ובתב הרב הספורנו ז"ל שם: "עשיתם את כל מצותי. ובזה שתעשו כל מצותי מאהבה ומיראה. והייתם קדושים לאלהיכם. בזה תהיו קדושים לפניו לחיי עולם, כאשר כיון הוא יתברך באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

ומפורש באר היטב שמצוות השי"ת מקדשות את האדם, וכמטבע דטבעו חכמים אשר "קדשנו" במצותיו וצונו וכו', וכן הוא להדיא במדרש במדבר רבה (פ"ז ס"ו): "והייתם קדושים, בזמן שאתם עושים את המצוות אתם מקודשים".

ובס"ד כבר הארכתי הענין זה לעיל בסימן הקודם, ושם הבאתי דברות רז"ל בספרי (פרשת שלח פסקא קט"ו): "והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת כל המצוות, אתה אומר זו קדושת כל המצוות או אינו אלא קדושת ציצית, אמרת במה ענין מדבר בקדושת כל המצוות. רבי אומר זו קדושת ציצית, אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת כל המצוות, כשהוא אומר קדושים תהיו (ויקרא י"ט ב') הרי קדושת כל המצוות אמורה, הא מה תלמוד לומר והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל".

ונתעוררתי להבין בס"ד אחר דקיימא לן דהמצוות מקדשות, "קדשנו במצותיך" וכנ"ל, האם כל המצוות מקדשות את האדם בשהו, או שכל מצוה יש לה את הקדושה המיוחדת המוסיפה לו לאדם.

ולכאורה מדברי רבי בספרי הנ"ל שאמר "והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית מגיד

שהציצית מוספת קדושה לישראל", שמע מינה שיש במצות ציצית תוספת קדושה על שאר המצוות, ולפי זה תנא קמא פליג, ועיין.

ומצאתי לדודי זקיני ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו בן איש חי ש"ב (פרשת תצוה בדרשה קודם ההלכות) שכתב בזה דברים יקרים ונפלאים: "כיוצא בדבר הזה אתה מוצא ממש בקדושת התורה ובקדושת השבת, כי באמת שתיים אלו נותנים קדושה עצמית לישראל **יותר מכל שאר המצוות**, והיינו תורה לעוסקים בה, ושבת לשומרים אותה וכו', ושתיהם נותנים קדושה עצמית לישראל וכו', ולכן כמו המזבח כל הנוגע בו יקדש להכשירו שלא ירד, כן התורה **אפילו רשע שעבר כל העבירות אם מתחרט ועוסק בתורה יכופר לו ויתקדש בקדושתם של ישראל דאין לך עון שלא יתוקן בתורה**. וכן הוא בקדושת השבת אפילו עבד עבודה זרה כדור אנוש אם שומר שבת מוחלין לו ויתקדש" עד כאן דברות קדשו, ועיין שם כל דבריו היקרים בזה זיע"א.

הרי לנו מפורש יוצא מפי תנא דאורייתא זצ"ל שיש שתי מצוות המקדשות את האדם **יותר משאר כל המצוות** ואלו הן תורה ושבת, ושמע מינה שלא כל מצוה מקדשת בשה, ועיין היטב בדברי הגאון מבי"ט ז"ל בספרו בית אלהים (שער היסודות פרק ל"ג) ... [עד כאן נמצא והשאר חסר, השי"ת בחסדו הגדול יחוס עלינו ויחזיר לנו כל אבדותינו לאלתר כיר"א].

ומדברי קדשו של רבינו הבן איש חי זצ"ל נלמד על עזוז יקרות ונשגבות עסק התורה ביום שבת קודש, והיינו נמי דכתב בכך איש חי שם (פרשת שמות בדרשה קודם ההלכות): "בשבת שהוא מעין העולם הבא צריך להרבות בעסק התורה כי אז יצליחו בו, וכתבו המקובלים ז"ל שגדול הפועל הנעשה בעסק התורה ביום שבת **אלף פעמים יותר מהנעשה בעסק התורה של ימי החול**" עכ"ל, ועיין מה שהבאתי בזה בחיבורי פרי טוב וצרף לכאן ובמקומו עוד הארכתי בזה בס"ד.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

קמט.

עושר ולא במשפט

ולחייש עתידות לו. עוד אמרו סאה מלאה מעונות אין מקטרג ככולם כמו הגזל. ואמר שלמה ע"ה על אוצרות המרמה והאונאה פועל אוצרות בלשון שקר, הבל נדף מבקשי מות - פירוש אוצרות המרמה והאונאה הבל נדף הם, כי אחריתם לכליון, ועודם ברשותו צוררים הם לו, ומבקשים נפש בעליהם ומסכבים למותו, כענין שאמר חבקוק ע"ה הוי בוצע בצע רע לביתו כי אבן מקיר תזעק וגו'.

ורבינו הכהן הגדול בעל חפץ חיים זצ"ל בקונטרס מידות ומשקלות הנדפס בספר כל כתבי החפץ חיים מהדורת שנת תש"נ ח"ב (דף כ"ה): "וכן הוא אומר עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, דהיינו או שהעושר יהיה נעזב ממנו בחצי ימיו, או שהוא יהיה נעזב מן העושר בחצי ימיו", וכן כתב בספרו אהבת חסד ח"ב (פרק כ"ד): "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, ויעזבנו קאי על שניהם, כי פעמים יעזוב העושר את האדם ולפעמים להיפך", ובספרו נפוצות ישראל (פרק ג' דף קל"ט) כתב: "מעות שבאות על ידי גזל וחמס או חילול שבת וכדומה שאר עבירות, אינם מאוצר הטוב של הקב"ה והם כלים ונאבדים מהר מן האדם, או שהאדם כלה ונאבד מהן, ככתוב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, ופירושו המפרשים או שהעושר כלה בחצי ימיו של האדם, או שהאדם כלה בחצי ימיו מן העושר ועזוב אותו", עיין שם שהאריך בזה, והיינו נמי דכתב בספרו שמירת הלשון ח"ב (בחימת הספר

ירמיה (י"ז י"א): "עשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל".

ובתב הרד"ק ז"ל: "הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, או ימות הוא ויעזוב עושרו לאחרים ולא ישרים ימיו עם העושר שעשה, ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו" ע"ש, וכן כתב רבי יוסף בן נחמיאש תלמיד הרא"ש ז"ל בפירושו לירמיה שם (דף ס"ו) עיין שם.

ובספר משלי (א' י"ט): "כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח", ופירש רש"י ז"ל: "גוזל גזילה נאה ונחמדה היא לו וחינם היא לו, וסופו את נפש בעליו יקח נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו", וגם כאן מבואר שבעון גזל מת האדם והיינו דכתב רש"י שם (ט"ו כ"ז): "שונא מתנות יחיה מאחר שהוא שונא מתנות, כל שכן שונא את הגזל" ודוק היטב. [ועיין רש"י משלי (כ"ה ט"ז) ודוק].

והחסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בספר שערי תשובה (ש"ג אות כ"ד) לימדנו דעת: "לאו שניתק לעשה אף על פי שלא לוקים בידי בית דין, יש בהם שענשם חמור ונוגע עד שמים ומשפטם נשא עד שחקים, כגון הגזל, שנאמר ולא תגזול, וניתק לעשה והשיב את הגזלה. ואמרו לא נחתם גזר דינם של דור המבול אלא על הגזל, שנאמר קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס. ואף על פי שהערוה חמורה מן הגזל, מדת עונש הגזל להקריב יום אידו

מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' , ובכלי יקר בראשית (כ"ז ג): "אם יביא מן הגזל לא תשרה השכינה במקום שהוא מצוי, כי מטעם זה הזהיר על הגזל ביותר, בתחילת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכס, מה אדם לא הקריב מן הגזל כו', יען כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה", וכן הוא בכלי יקר ויקרא (א' א') ע"ש, ושם בכלי יקר דברים (כ"ה י"ג): "כל בעל מרמה נדחה ממחיצת השכינה, כמו שנאמר לא יגורך רע, ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו יתברך, וכל שכן עושה שקרים", והאריך בזה הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש חיים (מערכת ג' אות ל"ג) ע"ש, ועיין בבא קמא (ק"ט א') עיין שם.

ורבינו הגדול הרמב"ן ז"ל (דברים ט' ב') כתב: "כי השי"ת אינו אוהב אלא רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס **שנאה** נפשו", וככתוב בספר תהלים (י"א ה'), והגאון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בפירושו לתורה (דברים כ"ה י"ז) כתב: "העושה עוול הוא בחינת **עמלק**, וראוי לאדם להתרחק מהעוול כי **ימחה מספר חיים**, ועם צדיקים אל יכתב" ע"ש.

ואם כן איך יתכן שחמסן וגזלן יתרצה אל אדונו וישרה עליו שכינתו, ונהפוך הוא השכינה מסתלקת ממנו כנ"ל, ואמרו בספר הזהר הקדוש ח"ג (דקכ"ג ע"א): "האי ה' [שכינה] לא תיזיל מגופא ובה קיימא, וכד תיזיל מיניה סם המות תיתי ותשרי עליה, דתתקרי טומאה, עבודה זרה, פסולה, מלאך המות, חושך ואפילה, ושריא על גופא דבר נש, ובהוא זמנא אתקרי בר נש מת, ולכן בדין הוא שלא יאריך ימים רח"ל.

ובמדרש הגדול (ר"פ תרומה, דף תקס"ג): "זה הוא שאמר הכתוב שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים, אמר רבי יהושע

פרק ו' דף רס"א): "על ידי עפירות של הגזל בכיסו אשר בזה יש כח לכלות אותו ואת נכסיו", ודוק.

והנה"צ רבי הילל מקאלמיה ז"ל בספרו תשובות בית הילל (סימן ע"א) כתב: "ואלו הדברים הגורמים גם **חיים גשמיים** וכו', להזהר מאד **ממון שלא ביושר**", וכן כתב רבינו החפץ חיים ז"ל בספר שפת תמים (ר"פ ב'): "בוא וראה כמה גדול כח המרמה שהוא **מקצר ימיו** של אדם, כמו שנאמר אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם" ע"ש.

ומעמא דמילתא נמי יובן עם מה שכתבנו ויסדנו בארוכה בס"ד בפתיחה לחיבורי הנכחי שכל שיש השראת שכינה ודיבוק בה יש חיים, ורבינו בחיי ז"ל (ר"פ וירא) כתב: "**כי החיים דבקים בגילוי שכינה**", והרב כלי יקר ז"ל בספרו עמודי שש (עמוד התורה ד"ז סע"ד) כתב: "**כי הדבקות בשכינה נותן חיים אל הנדבק**", וכן הוא בספרו כלי יקר שמות (כ' י"ב): "**הדבקות בה' מקור חיים נותן חיים ארוכים אל האדם, וכו', והנשמה על ידי הדבקות שיש לה עמו תזכה לאריכות ימים, כמו שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום**" עכ"ל.

ומינה נמי איפכא דכל שח"ו יש סילוק שכינה אזי אין חיים רח"ל, והרי ידוע ומפורסם הוא כי בעון **הגזל והגניבה שכינה מסתלקת**, וכמתבאר בסנהדרין (ד' א'), וכן מפורש הוא במדרש תנחומא (פרשת נשא ס"י): "הגנבים משמרים שעת החשך, שנאמר חתר בחשך בתים, וכן הוא אומר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם, קשה הנואף והגנב **שמסלקין את השכינה**" ע"ש, וזו לשון הרב כלי יקר ז"ל בראשית (י"ג י"ד): "כי **הגזל גורם סילוק השכינה**, ככתוב משוד עניים

את בעליו, או שהבעל יעזוב את עושרו. [א"ה יח"ס עיין לעיל].

ולא במשפט" משמע לא במשפטי התורה, גזל, ריבית, אונאה, השגת גבול, נוסף על כך כסף שבא מחילול שבת וימים טובים, **ובגלל ביטול תורה**, כסף זה בהכרח שיהיה כלה, ועוד למעלה מזה אפילו כסף כשר שם, בא זה ואבד את זה.

ולא במשפט" משמע גם אם נודבים למטרות שחייבים להתנדב צדקה גמילות חסדים החזקת תורה, הכסף שאדם כזה מחזיק בידו הוא ולא במשפט", ודוק היטב.

אחר כך ראיתי שהגאון רבי אלחנן זצ"ל הי"ד בשיטת רבו הגדול החפץ חיים זצ"ל אמר לדבריו, כי מצאתי לרבינו החפץ חיים ז"ל בספרו שם עולם (פרק ג' דף כ"ב) שכה כתב: "שום אדם לא היה גוזל לחבירו בממון ולא היה עושה לו שום חמס אפילו בדברים, בהתבוננו שהשי"ת משגיח על זה, ובודאי לבסוף השי"ת יפרע ממנו, ואפילו בזה העולם, וככתוב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבו וכו', ולא היה מחסר מקביעות עתים לתורה שמצוה האיש הישראלי בכל יום דבודאי לא יצליח ממון שהוא משתכר בעת הזה, וכדאיתא במסכת אבות דרבי נתן והעתקתיו בספרי שמירת הלשון (שער התבונה פרק ט') "וכו'. וכן הוא בארוכה בספרו שמירת הלשון שם.

ועוד לו בספרו שם עולם (פרק ו' דף מ"ד) האריך בזה וכתב: "אמרו חז"ל יברכך ה' בממון וישמרך מן המזיקין, והיינו דממון שבא מברכת ה' שהוא מברך אותו בהם הוא שומרו אחר כך מן המזיקין שלא יכלוהו אותו ואת מעותיו, מה שאין כן הממון שהאדם לוקח מעצמו [דהיינו שהרויח אותו בזמן האסור או

שמע פרט לחרש, בני פרט לגוי, **וקח ולא מן הגזל**, אמרי פרט לאדם. **ומה שכרו, וירכו לך שנות חיים**", ע"ש. וכיוצא בזה איתא במדרש רבינו דוד הנגיד ז"ל (שם, דף קל"ב) ודוק היטב.

ודע דלפי האמור לאו דווקא גזל וגניבה וחמס, אלא הוא הדין לכל עשיית עושר בלא משפט, כריבית, ואונאה, ועושיק, וכיוצא בזה ודוק.

וגדולה מזו מצאתי לרבינו החפץ חיים זצ"ל בספרו תורה אור (פרק י"א בהגהה דף ס"ו) שכה כתב: "אנחנו רואים בדור הזה דבר נפלא שלא היתה כזאת מעולם, שאף מי שהקב"ה ברך אותו בהון, מכל מקום אינו מתקיים אצלו זמן רב להורישו לבניו ולבני בניו, ואף אצלו בעצמו מצוי מאד שלא יתקיים הונו כל ימי חייו, ולא דווקא באלו שעשו עושר ולא במשפט כגון על ידי **חילול שבת**, וריבית וכיוצא, אלא אפילו באנשים ישרים ההולכים בדרך התורה, וטעם הדבר כאומרם עשר בשביל שלא תתחסר, שאף שעושים צדקה וחסד, אבל אינו כפי הראוי לפי ערכם, וכמו שמצינו גבי נקדימון בן גוריון כתובות (ס"ה ב'), עיין שם שהאריך.

ומדברי קדשו ז"ל למדנו דאף דקרא אמר עושה עושר ולא "במשפט", שענינו המשפט המדיני בין אדם לחבירו, כגזל ועושיק וריבית, לא היא, אלא הכוונה כל שאינו כמשפט התורה, וכגון גם **חילול שבת** בכלל, וכל כיוצא בזה ודוק.

ועבשיו מצאתי דברים מפורשים בזה לתלמידו הוא הגאון רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד בספרו קובץ מאמרים (מאמר דעת תורה אות י' דף קמ"ד) שכה כתב: "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבו, או שהעושר יעזוב

ומי שהולך בדרך טובים צדיק יבחן, שיהא לו הפסד וביטול ריוח לפי שעה כדי לנסותו ולהטיבו באחריתו, אבל כל באי עולם יעידון יגידון, שמאחר שהשי"ת הוא הנותן כח לעשות חיל, והוא הזן ומפרנס לכל - לא יאומן כי יסופר שלעוברי רצונו נותן יותר ומרויחים על ידי שעוברים רצונו, ולעושה רצונו נותן פחות ומפסידים על ידי היותם עושים רצון קונם, זה משפט עוול אפילו אצל בשר ודם, וחלילה לאל מרשע ושדי מעול" עכל"ק.

עוד דע בדמכילתא פרשת בשלח (עה"פ והישר בעיניו תעשה) איתא: "והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן, מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה" ע"ש. ועיין בספר מנחה בלולה שמות (ט"ז כ"ו) עיין שם.

ומצאתי לרבינו ישראל אלנקווה ז"ל הי"ד בספרו מנורת המאור (כרך ה' דף קע"ג) שכה כתב: "נושא ונותן באמונה כאילו קיים תרי"ג מצוות" ע"ש. ועיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש כל חי (מערכת ג' אות ו') ע"ש.

* * *

סנהדרין (צ"א א'): "אמר ליה ההוא מינא לגביהא בן פסיסא, ווי לכוך חייביא דאמריתון מיתי חיין, דחיין מיתי דמיתי חיין. אמר ליה ווי לכוך חייביא דאמריתון מיתי לא חיין, דלא הוו חיי - דהוי חיי לא כל שכן".

ופירש רש"י ז"ל: "ווי לכוך חייביא, אוי לכם לרשעים: דחיי מתים, אותן שהן חייין רואין אנו שמתין, והיאך יעלה על דעתנו שהמתים חוזרין וחיים: דלא הוו, אותן שלא היו מעולם נוצרין ונולדין וחייין, אותן שהיו כבר לא כל שכן שחוזרין וחייין".

שהממון של אחרים], אינו שומרם כלל, וגם עלול להיות ניזוק על ידם, וכדכתיב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, והוא כולל לשני אופנים או הממון נפרש ממנו, או שהוא מהממון, ואפילו אם רק הופקר אצלו איסור שהוא בדברי קבלה עלול להיות יורד מנכסיו על ידי זה, וכמו שאמרו בגיטין (ל"ה ב') בתלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסייהו, וחד ממיניהו דסיירי נכסייהו בשבתא, ועובר על ממצוא חפצך ודבר דבר, וקל וחומר בעוונות שיש בהם איסור תורה בודאי יתמוטטו נכסיו על ידי זה ויאבד עושרו בענין רע, מלבד עונשו הגדול השמור לו לעולם הבא אם לא עשה תשובה" עכ"ל.

ועבשיו אני רואה שכבר כתב כן בספר פלא יועץ (ערך פרנסה): "מי שהוא יגע להעשיר בגזל ואונאה ועולה ושקר והשגת גבול, וכהנה איסורים רבים המתרגשים במשא ומתן, ועובר עליהם, מי שאינו עומד על המשמר וביטול תפילות בציבור, ובפרט תפילת המנחה שיש מבטלים אותה לגמרי, וביטול תורה שאינו קובע עתים לתורה כלל - הרי זה הרע את מעשיו וקיפח את פרנסתו, ואין רואה סימן ברכה בכל עמלו שיעמול, ואם לשעה יצליח ויהיה דרך רשעים צלחה, כבר אמר הכתוב עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל, ויש עושר שמור לבעליו לרעתו, וזה מעשה היצר שעושה שיצליח לפי שעה על ידי עולה וביטול תפילות וביטול קביעות עתים לתורה, כדי להטעותו שיתמיד ברשעתו, ומה יתרון לאדם בעמלו שיעמול, ויהיה יגע להעשיר באיסורים ובביטול תפילות ומצוות, ביודעו שהיא לא תצלח, ושעתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

עושר ולא במשפט ובצדק בכלל זה, ואינו קם בתחיית המתים, ולפי זה אללי אללי, אוי ואבוי, אהה והה, על שונאי ישראל, דמי ידו נקיה מכזאת, ורובן בגזל אמרו (ב"ב קס"ה ב'), ומי יקום לעת תחיה, השי"ת יטהר לבנו ויחזירנו בתשובה שלימה לפניו, ובפרט בכל עניני בן אדם לחבירו אמן ואמן.

ומצאתי בס"ד למרנא ורבנא החפץ חיים זצ"ל בספרו חובת השמירה (פרק י"ג בענין החזקת התורה) שכה כתב: "וקשה לי על מה שאנו אומרים בכל יום בתפילתנו מחיה מתים ברחמים רבים, על מה אנחנו צריכים לרחמים, הלא כל ישראל בודאי יש להם זכות של תורה וקריאת שמע בכל יום [דלא גריעא מסתם תורה], והחזקת תורה. ואפשר משום עון הגאווה דאמרו בסוטה (ה' א') דאין עפרו ננער לתחיית המתים, או עסק של ריבית דאמרו ז"ל על זה דאינו קם לתחיית המתים, ואפילו אם עשה "היתר עסקא", מי יאמר שנעשה כדיון" עכ"ל, ועיין בזה בחיבורי שם בצלאל (סימן ה' דף ל"ח), ובחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן מ' דק"ג ע"א) ושם (ח"ה סימן כ"ט דפ"ב ע"ב), ובחיבורי שובי השולמית ח"ו (סימן י' דנ"ב ע"ב), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ע"ד) עיין שם.

ולפי דרכו של רבינו החתם סופר ז"ל שכל עושה עולה בממונו כגזל גניבה אונאה וכו' אינו קם לתחיית המתים רח"ל, אכן צריכים אנחנו לרחמים רבים לזכות לתחיית המתים.

ומדברי רבינו החפץ חיים ז"ל דלעיל יוצא שהוא ז"ל הבין שרק עון ריבית דווקא, הוא גורם לאדם שלא יזכה לתחיית המתים, אבל לא שאר חטאי הממון ודוק.

והנה בחיבורי תורת יעקב (סימן ע"ג) הארכתי מאוד בביאור ובידור ענין זה שהנכשל בעון ריבית לא יקום לתחיית המתים רח"ל, דמדוע ולמה ומאי טעמא החמירה התורה בעון זה יותר מאשר שאר עוונות הממון כגזל גניבה עושק ואונאת ממון, ועל מה יצא הקצף בעון ריבית יותר משאר עוונות הללו שבהם לא אמרו שלא יזכה לתחיית המתים, עיין שם מה שכתבתי ומה שהבאתי מפי סופרים וספרים בס"ד.

והאידנא יש לי להוסיף דבר חדש, איום ונורא, שיצא מפי גדול האחרונים רבן של ישראל רבינו החתם סופר זצ"ל בספר דרשותיו ח"ב (דשפ"ב ע"ב): "כבר מילתי אמורה במה שמבואר שמי שהלוה בריבית לא יעמוד ליום התחיה, והובא בתוספות בבא מציעא (ע' ב'), שהיה נראה לי לאו דווקא מלוה בריבית, **אלא כל עושי עול בממונם** ואינם מאמינים בהשי"ת, והדין נותן כי אמרו ז"ל "דלא הוו חיי - דהוי חיי לא כל שכן" כנ"ל.

נמצא לולי זה הקל וחומר אין להאמין בתחיית המתים, וכל עושי עול בממונם אילו למדו הקל וחומר הזה מה דלא הוה הוה, שהקב"ה המציא לו תחילת עושרו כשידיו ריקניות וערום יצא מבטן אמו והביאו לידי כך [עשירות] הלא נקל יותר להוסיף בידו על דרך היתר ולא על דרך איסור - על כרחין זה אינו מאמין בקל וחומר הזה, אם כן ממילא אינו מאמין בתחיית המתים, וכל מי שאינו מאמין בתחיית המתים לא יקום לתחיית המתים כמבואר בסנהדרין (צ' א') עכ"ל ק."

ומתבאר מדברי קדשו ז"ל דלא רק המלוה בריבית אינו קם בתחיית המתים, אלא כל מי שעושה **עול בממונו**, וכל עושה

קנ.

עין צרה בתורה

מעשה באדם אחד שהיה עינו צרה במשנתו של חבירו, נתקצרו חייו ונפטר והלך לו וכו', וזו היא כוונת הכתוב בדברים (י"א י"ט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו' וסמך ליה למען ירבו ימיכם, כי המלמד תורה לאחרים, כי גם התלמידים נקראים בנים, זוכה לאריכות ימים, וגם מצד זכות התורה עצמה זוכה לחיים" ע"כ. [ועיין בחיבורי הנכחי (ערך חילול ה' אות א') שהבאנו בטעם פטירת תלמידי רבי עקיבא, וצרף לכאן ודוק היטב].

ועיין בחיבורי הנכחי (ערך תורה ללמד לאחרים) שהבאתי דברות רבינו החתם סופר ז"ל שהאריך בזה שעם שאפשר שכבר תמו ימי חיי האדם, מכל מקום בהיותו מלמד תורה לאחרים יאריך ימים עש"ב וצרף לכאן.

כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו תורה וחיים (מערכת א' אות ב'): "ידוע הדבר ומפורסם הענין, דגדולה תורה שנותנת חיים לעושיה, [ובספר הזהר הקדוש ח"א (דקפ"ד ע"ב) כמה אית להו לבני נשא לאשתדלא באורייתא, דכל מאן דאישתדל באורייתא ליהוי לי חיים בהאי עלמא ובעלמא דאתי", וככתוב בתורה וחיים שם (אות א') עיין שם].

אך זאת מצינו מי שעינו צרה בתורה ואינו מלמד לאחרים - אינו מאריך ימים, ומהאי טעמא מתו שנים עשר אלף תלמידי רבי עקיבא שהיתה עינם צרה אלו באלו, וכמו שאמרו במדרש בראשית רבה (פס"א ס"ג), ובאבות דרבי נתן (פ"ט"ז ה"א): "עין הרע כיצד שלא תהא עינו של אדם צרה במשנתו של חבירו.

קנא.

עליית שישי

ימים הרבה", והוא מחמת שהיה עולה עליית שישי ע"ש. ועיין בזה בדברי מו"ז הגאון ז"ל בספר כף חיים (פסימן קל"ה אות י"ט וסימן קל"ו אות ד') ודוק.

ודע שמדברי ספר הזהר הקדוש לעיל, מתבאר שמפרש "נשגב" מלשון ישועה הצלה ומילוט, וכן ראיתי בתרגום תהלים (נ"ט ב'), וס"ט ל') שמתרגם תשגבני תשזבני, וכך מפרש הרד"ק בספר שמואל א' (כ"ב ב'), ומלכים א' (ט"ז י"ח), וישעיה (ב' י"ד), ועיין עוד רד"ק עובדיה (א' ג'), ותהלים (ל"א כ"ב) ובמצודת ציון ישעיה (י"ב ד', ול"ג ה') מפרש נשגב

ספר זהר הקדוש ח"ג (דקס"ד ע"ב): "מאן דסליק לספר תורה למיקרי אורייתא, אצטריך צדיק, וצדיק איקרי, מאן איקרי צדיק מכולהו, שתייתאה דסליק מאינון שבעה, אמר רבי שמעון ודאי דאיהו לא סליק כל יומי אלא שתייתאה לאינון דסלקין, בו ירוץ צדיק, בספר תורה ירוץ דברי צדיק דא, ונשגב ממאן מדחילו דמלאך המות **דהא אוריך יומין**, ונשגב דלא יתנוק לעלמין".

והגאון חיד"א ז"ל בהגהות ניצוצי אורות שם (אות ב') כתב משם הרב אספקלריא המאירה: "זה הצדיק רבי כרוספדאי האריך

עכשיו ראיתי בפירוש רבינו יונה ז"ל למשלי
 שם שכתב: "נשגב - נושע מכל צרה,
 וכן "ובוטח בה' ישוגב" (שם כ"ט כ"ה), וכן "יענך
 ה' ביום צרה ישגבך" (תהלים כ' ב') "עכ"ל.

מלשון חוזק, וכן פירש רש"י במשלי (י"ח י)
 על פסוק זה בו ירוץ צדיק ונשגב ע"ש. אבל
 הרד"ק בספר השרשים שלו (שרש שגב) מפרש
 שגב בכל נטיותיו מלשון רוממות, ועיין.

חידושי סוגיות

(יומא מ"ט ב', נ"א ב', נ"ב ב')

א. בענין עבודת הקטורת שהיא העבודה הקשה שבמקדש

[תורת יעקב סי' קד אות ג]

אל חפניו ומחפניו אל המחתה ונותן הקטורת על גבי הגחלים שבמחתה, ואמרו רז"ל שההקטרה הזאת בזה היום, היתה העבודה היותר קשה שבמקדש, כי בשאר הימים לא היה מקטירין באותו האופן. [מה שכתב שהארון נגזו "בחרבן הבית", ק"ק שהרי המלך יאשיהו גזו (יומא נ"ב ב') וזה היה לפני חרבן הבית עיין שם].

והנה מה שכתב הרב רבי יצחק אברבנאל ז"ל: "ואמרו רז"ל שההקטרה הזאת בזה היום, היתה העבודה היותר קשה שבמקדש", יש להרגיש דונו מנין לו שההקטרה ביום הכיפורים היא העבודה היותר קשה שבמקדש, שהרי מסקנת התלמוד שעבודת הקטורת היא מהעבודות הקשות שבמקדש, דהיינו שהיו כמה וכמה עבודות קשות במקדש מליקה, קמיצה והקטרה, וההקטרה היא אחת מתוך כמה עבודות קשות, אבל לא שהיא היותר קשה מכולם וכדוהביא הרב אברבנאל ז"ל, וצ"ע.

ואין לטעות בלשון רבי יצחק אברבנאל ז"ל שכוונתו לומר שהקטורת היא העבודה היותר קשה במקדש, היינו משאר עבודות יום הכיפורים, אבל לא מכלל עבודות המקדש, דזה אינו, בחון לשונו ודוק.

ושמא ואולי הבין רבי יצחק אברבנאל ז"ל דברי התלמוד באומרו "והא איכא מליקה, והא איכא קמיצה, אלא זו היא עבודה

ויקרא (ט"ז י"ב): "ולקח מלא המחתה גחלי אש, מעל המזבח מלפני ה', ומלוא חפניו קטורת סמים דקה והביא מבית לפרוכת".

ובמסכת יומא (מ"ט ב'): "כיצד הוא עושה [הקטרה בקדש הקדשים], אוחוז את הבזך בראש אצבעותיו, ויש אומרים בשיניו, ומעלה בגודלו עד שמגעת לבין אצילי ידיו, וחוזר ומחזירה לתוך חפניו וצוברה, וכו', וזו היא עבודה קשה שבמקדש. זו היא ותו לא, והא איכא מליקה, והא איכא קמיצה, אלא זו היא עבודה קשה מעבודות קשות שבמקדש" עיין שם.

ובתב רבי יצחק אברבנאל ז"ל בביאורו לתורה ויקרא (ט"ז א' דט"ז ע"ד): "והיה הכהן הגדול מוליך המחתה בימינו והכף בשמאלו, והולך להכנס לבית קדש הקדשים, והסגן שהיה בימינו, וראש בית אב שהיה בשמאלו, היו מגביהין הפרוכת או הפרוכת מלפניו, ונכנס הכהן גדול בקדש הקדשים, ומניח המחתה בין שני בדי הארון, ומשנגזו הארון בחרבן בית ראשון, אבן היתה שם בקדש הקדשים גבוה מן הארץ שלש אצבעות, ועליה מניח המחתה ואוחז שפת הכף בראשי אצבעותיו או בשיניו, ומערה הקטורת מהכף בתוך חפניו, באופן שלא ישאר כלום בכף, ויחזרו חפניו להתמלא קטורת כבראשונה, כי לא היה הכהן גדול מערה הקטורת מהכף אל המחתה, אלא מהכף

על מליקה שהיא עבודה קשה שבמקדש, עיין שם.

ואם כהבנה הנ"ל שהמ' היא מ' ההגדלה, דהיינו שהיא העבודה היותר קשה שבמקדש, נמצא שהתלמוד סותר דברי עצמו בשלש מקומות שפעם אומר זאת על קמיצה ופעם על הקטרה ופעם על מליקה והרי דבר כזה אי אפשר, לפיכך אמר רש"י שהכוונה "כלומר אחת מעבודות קשות שבמקדש" ודוק.

ומה שכתב רבי יצחק אברבנאל ז"ל בראש דבריו: "והסגן שהיה בימינו, וראש בית אב שהיה בשמאלו, היו מגביהין הפרוכת או הפרוכת מלפניו".

איני מבין חדא מהו זה שכתב "היו מגביהין הפרוכת או הפרוכת מלפניו", והלשון כפול ומכופל ואינו מובן.

ותו עצם הדבר חידוש הוא ולא ידעתי זו מנין לנו שהיו הסגן וראש בית אב מלוין אותו להגביה הפרוכת, ותו הא למה לי, והלא היו הפרוכות פרופות ופתוחות, ולא היה הכהן גדול זקוק שיגביה לו הפרוכת, ודוחק לאוקמי בבית ראשון, ועיין בכל זה.

קשה מעבודות קשות שבמקדש", שאין הכוונה במ' של מעבודות קשות, מ' ה"מתוך" דהיינו אחת מכמה, אלא מ' ה"הגדלה", ורוצה לומר שהקטרה היא העבודה היותר קשה מכל העבודות שבמקדש ודוק.

אבל בודאי אין כן הפשט, חדא שלשון התלמוד במנחות ("א" א') וזו היא עבודה קשה אחת מהעבודות הקשות שבמקדש, ומינה נמי תלמד לכאן ודוק.

ותו מצאתי לרש"י ז"ל זבחים (ס"ד ב') שכה כתב: "עבודה קשה מעבודות קשות, כלומר אחת מעבודות קשות שבמקדש", וברור שבא להוציא מפירוש כזה שהצענו שהיא העבודה היותר קשה ודוק.

והוא מוכרח שהרי התלמוד בשלש מקומות אומר לשון זה "שהיא עבודה קשה מעבודות קשות שבמקדש", ביומא (מ"ז רע"ב) אומר זאת על קמיצה שהיא עבודה קשה מעבודות קשות שבמקדש, וכן הוא במנחות (שם), וביומא (מ"ט רע"ב) אומר התלמוד זאת על חפינת הקטורת שהיא עבודה קשה מעבודות שבמקדש, ובזבחים (ס"ד ב') אומר זאת התלמוד

ב. בענין שלחנות שעשה שלמה אם היו בבית שני

[תורת יעקב סי' רמה אות א']

אשר עליו לחם הפנים זהב. רבי אלעזר בן שמוע אומר על כולם היו מסדרין, שנאמר את השולחנות ועליהם לחם הפנים" וכו'.

ופירש רש"י ז"ל: "את השלחן, לשון יחיד: על כולן היו מסדרין, פעמים בזה פעמים בזה". ורגמ"ה פירש: "על כולם היו מסדרין, על איזה מהם שירצה" עכ"ל.

דברי הימים ב' (ד' ח'): "ויעש [שלמה] שלחנות עשרה, וינח בהיכל, חמשה מימין, וחמשה משמאל וגו', ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית האלהים, ואת מזבח הזהב, ואת השלחנות, ועליהם לחם הפנים".

ותניא במסכת מנחות (צ"ט א'): "תנו רבנן עשרה שלחנות עשה שלמה, ולא היו מסדרין אלא על של משה, שנאמר ואת השלחן

וכך שנינו שם: "היה מהלך [כהן גדול] בהיכל, עד שמגיע לבין שתי הפרוכת המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים, וביניהן אמה, רבי יוסי אומר לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד, שנאמר והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים".

ובתלמוד שם: "שפיר קאמר להו רבי יוסי לרבנן, ורבנן אמרי לך הני מילי במשכן [דמשה], אבל במקדש שני כיון דלא הואי אמה טרקסין, ובמקדש ראשון הוא דהואי, ואיסתפקא להו לרבנן בקדושתיה, אי כלפנים, אי כלחוץ, ועבוד שתי פרוכת. תנו רבנן בין המזבח למנורה היה מהלך דברי רבי יהודה, רבי מאיר אומר בין שלחן למזבח, ויש אומרים בין שלחן לכותל, מאן יש אומרים אמר רב חסדא רבי יוסי היא דאמר פיתחא בצפון קאי. ורבי יהודה אמר לך פיתחא בדרום קאי, ורבי מאיר כמאן סבירא ליה אי כרבי יהודה סבירא ליה ניעול כרבי יהודה, אי כרבי יוסי סבירא ליה ניעול כרבי יוסי, לעולם כרבי יוסי סבירא ליה, ואמר לך שולחנות [דשלמה] צפון ודרום מונחין ומפסקא ליה שלחן ולא מתעייל ליה, ועיין בארוכה בפירוש רש"י ז"ל.

ומבואר באר היטב דגם בבית שני היו שלחנות דשלמה בהיכל, והיו מונחים בין צפון ודרום, ולכן לא היו מאפשרים ומניחים לו לכהן גדול להכנס בין הכותל לשלחן, אשר על כן נעמו ממני דברי קדשו דהריבב"ן ז"ל שכתב שבבית שני לא היו שלחנות דשלמה, וצל"ע.

ובהיותי בזה ראיתי לחד מתקיפי קמיא אשר משאתו יגורו אלים, הוא רבינו ישעיה דטארני ז"ל בספר תוספות רי"ד ליומא (שם) שכבר עמד בכל בזה וכה כתב: "ומהכא מוכח דעשרה שלחנות שעשה שלמה היו בבית שני, וקשיא לי מהא דתנן בשקלים (הנ"ל)

ומבואר שנחלקו רבותינו התנאים, דלתנא קמא אף שהיו בהיכל עשרה שלחנות דשלמה, מכל מקום לא היו מסדרים לחם הפנים אלא רק על שלחן דמשה, ואילו לרבי אלעזר בן שמוע על כולם היו מסדרים, והיינו פעמים בזה פעמים בזה (רש"י), או על איזה מהם שירצה (רגמ"ה), ועיין בספר חק נתן שם.

והנה תנן במסכת שקלים (פ"ו מ"ד): "שלשה עשר שלחנות היו במקדש, שמונה של שיש בבית המטבחיים, שעליהן מדיחין את הקרבים. ושנים במערב הכבש, אחד של שיש ואחד של כסף, על של שיש היו נותנים את האברים, על של כסף כלי שרת. ושנים באולם מבפנים על פתח הבית, אחד של שיש ואחד של זהב, על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו, ועל של זהב ביציאתו, שמעלין בקדש ולא מורידין. ואחד של זהב מבפנים, שעליו לחם הפנים תמיד".

ולבאורה צריך טעם וביאור מדוע שנה התנא שהיו במקדש רק **שלשה עשר** שלחנות, וכדמפרש ואזיל, והלא היו במקדש **עשרים ושלשה** שלחנות, שהרי לכולי עלמא עשרה שלחנות דשלמה היו בהיכל, וכדכתיב בקראי דספר דברי הימים וכנ"ל.

וראיתי שעמד בזה חד מן קמאי הוא רבינו יהודה ברבי בנימין ז"ל, בפירוש ריבב"ן למשניות שם שכה כתב: "שלשה עשר שלחנות היו במקדש, אינו מונה עשרה שלחנות שעשה שלמה, כדכתיב במשכן דשלמה וכו', דבבית שני עסקינן שלא היו שם אותם שלחנות" עכ"ל. ועם שאיני כדאי כלל, לא זכיתי להבין דברי קדשו ז"ל שבבית שני לא היו עשרה שלחנות דשלמה, שהרי סוגיא ערוכה היא במסכת יומא (נ"א ב') שהיו שלחנות דשלמה גם בבית שני.

ויהרוג בחוריהם בחרב וגו', וכל כלי בית האלהים, הגדולים והקטנים, ואוצרות בית ה', ואוצרות המלך ושריו, הכל הביא בבל", הרי לנו מפורש שאת כל כלי הזהב שעשה שלמה שהיו נמצאים בהיכל ה' מלך בבל לקח והגלה לארצו, ואם כן מנין היו בבית שני עשרה שלחנות דשלמה זאת היא קושייתו.

ועם שאיני כדאי, אנא ערקתא דמסאניה, לא זכיתי להבין כאן דברות קדשו דרבינו הרי"ד ז"ל, חדא מדוע קשה לו לרבינו הרי"ד ז"ל לפי דרכו רק מעשרה שלחנות דשלמה, תקשי ליה נמי משלחן דמשה ומנורה דמשה, מהיכן הם היו בבית שני, והלא את כל כלי המקדש הגדולים והקטנים מלך בבל הגלה ולקחם, וכמפורש במקראות דלעיל, ומדוע הני ניחא ליה, ורק שלחנות דשלמה קא קשיא ליה. **שמא** תאמר ותתרץ דשלחן דמשה ומנורה דמשה, עולי בית שני בנו, ולכן הא לא קשיא ליה לרבינו הרי"ד ז"ל, אם כן תתרץ גם שבנו עשרה שלחנות דשלמה, ומאן דעביד הא עביד הא, ושוב אינו מובן מדוע קשיא ליה לרבינו הרי"ד ז"ל דוקא שלחנות שלמה.

אבל באמת נעלמה ממני כוונתו של רבינו הרי"ד ז"ל בקושייתו זו, שהרי מקרא מלא ופסוקים שלמים קוראים ואומרים **שכל כלי המקדש דבית ראשון, חזרו לעולי ובוני בית שני**, וכמפורש בספר עזרא (א' ז'): "והמלך כורש הוציא את כלי בית ה' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם ויתנם בבית אלהיו, ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר ויספרם לשבצר [הוא דניאל] הנשיא ליהודה: ואלה מספרם אגרטלי זהב שלשים, אגרטלי כסף אלף, מחלפים תשעה ועשרים, כפורי זהב שלשים, כפורי כסף משנים ארבע מאות, ועשרה כלים אחרים אלף, כל כלים לזהב

שלשה עשר שלחנות היו במקדש וכו', אלמא לא היה בבית שני בהיכל אלא שלחן אחד, וכן כתיב בסוף ספר מלכים ב' (כ"ד ז'): "בעת ההיא עלו עבדי נבוכדנצר מלך בבל ירושלם, ותבוא העיר במצור, ויוצא משם את כל אוצרות בית ה', ואוצרות בית המלך, ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל ה', כאשר דבר ה'". עד כאן דברי התוספות רי"ד ז"ל.

ואם היתה לנו רשות היינו אומרים בס"ד דלא קשיא, ואכן לעולם היו בבית שני **עשרים ושלשה** שלחנות, שלשה עשר שלחנות הנ"ל ועשרה שלחנות דשלמה, והא דהתנא במסכת שקלים רק נקט **שלשה עשר** שלחנות היו במקדש, ולא אמר עשרים ושלשה, היינו משום שלא חישב אלא את אותם השלחנות שהיו בשימוש המקדש, וכדמפרט ואזיל שם: שמונה שלחנות שעליהן מדיחין את הקרבים, ושנים שהיו נותנים בהם את האברים, וכלי שרת וכו', אבל עשרה שלחנות דשלמה עם שהיו בהיכל, מכל מקום לא היו משתמשים בהם, וכדסבירא ליה לתנא קמא דמנחות הנ"ל שלא היו מסדרין אלא על של משה, ולכן לא חשבן ולא הזכירם תנא דשקלים, ואתי שפיר קושיית רבינו התוספות רי"ד ז"ל ודוק היטב.

ומה שהוסיף להקשות עוד רבינו התוספות רי"ד ז"ל שהרי בסוגיא דיומא מתבאר להדיא שבבית שני היו עשרה שלחנות דשלמה, וכנ"ל, וקשה שהרי ממקרא מלא מתבאר לא כן, שהרי כתוב בספר מלכים: "בעת ההיא עלו עבדי נבוכדנצר מלך בבל ירושלם, ותבוא העיר במצור, ויוצא משם את כל אוצרות בית ה', ואוצרות בית המלך, ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל ה', כאשר דבר ה'", וכן הוא גם בספר דברי הימים ב' (ל"ו י"ז): "ויעל עליהם את מלך כשדים,

דתנא דשקלים לא חישיב אותם משום דלא חישיב רק השלחנות שהשתמשו בהם כנ"ל בדברינו, עזרני השי"ת וראיתי שכבר כתב כן אחד מרבותינו הראשונים הנקרא בשם "המפרש למסכת תמיד", שבמסכת תמיד (ל"א ב') הובאה המשנה דשקלים הנ"ל "שלשה עשר שלחנות היו במקדש" וכו', וכתב עלה אותו קדמון הרב המפרש שם: "ועשרה שולחנות היו עדיין בהיכל שעשה שלמה, והא דלא חשבינהו הכא, דלא חשיב אלא אותן שמניחים עליהם, ובאותם של שלמה לא היו מסדרים כדאמרינן במנחות (צ"ט א') עשרה שולחנות עשה שלמה, ולא היו מסדרים אלא על של משה" עכ"ל, ורמזו בהגהות הרש"ש ז"ל למשניות שקלים (שם), והיינו כדכתיבנא בס"ד, ותתן אמת ליעקב, כן יעזרנו השי"ת תמיד לכויין לאמת כיר"א.

אחר כך ראיתי לרבינו הרי"ד ז"ל עצמו בתוספותיו ליומא (נ"ג ב') שכתב: "תנן כמאן דאמר ארון גלה לבבל, קשיא לי ואם גלה לבבל למה לא חזר עם שאר הכלים, כמפורש בעזרא שנתנו להם כל כלי בית המקדש שלקחו" עכ"ל.

ונעלם ממני ואיני יודע מה אידון בה, אחר שרבינו הרי"ד ז"ל כבר ראה (כמובן) כל מקראות דספר עזרא שהחזירו "ושנתנו להם כל כלי בית המקדש שלקחו", אם כאן מאי קא קשיא ליה לעיל, דשלחנות דשלמה בבית שני מהיכן היו, והרי החזירו "ונתנו להם כל כלי בית המקדש שלקחו", וכמו שהוא ז"ל עצמו כתב כאן, וצל"ע.

ולגוף שאלתו מדוע לא החזירו את הארון למאן דאמר שארון לבבל גלה, כמדומה שכבר רבותינו בירושלמי עמדו על זה, שכך אמרו בירושלמי סוטה (פ"ז ה"א): "ומי

ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות, הכל העלה ששבצו עם העלות הגולה מבבל לירושלם".

ושם בספר עזרא (ה' י"ב) במכתב עולי בבל בוני המקדש אל המלך דריוש כתוב: "כאשר הרגינו אבותינו לאלהי השמים נתנם ביד נבוכדנצר מלך כשדים, ואת ביתו הרס ועמו הגלה לבבל, אבל בשנה ראשונה לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר הזה לבנות הבית, ואף כלי בית אלהינו של הזהב והכסף אשר נבוכדנצר הוציא מההיכל שבירושלים והובילם להיכלו שבבבל, הוציאם כורש המלך מהיכלו שבבבל ונתנם לשישבצו [דניאל] הפחה, ואמר לו אלה הכלים קח ולך והנח אותם בהיכל אשר בירושלים, ובית אלהים יבנה על מקומו".

ועוד שם בספר עזרא (ו' ה') כתוב: "ואף כלי בית האלהים של הזהב והכסף אשר נבוכדנצר הוציא מההיכל אשר בירושלם והובילם לבבל, יחזירו ויוליכום להיכל אשר בירושלם למקומו ויהיו מונחים בבית האלהים".

הרי מפורש באר היטב בהרבה מקראות שעולי בבל ובוני בית שני קבלו מכורש את **כל כלי היכל ה'** אשר לקח נבוכדנצר, ובודאי הגמור היו הכלים כוללים את שלחן משה ומנורת משה וכו' **וכן גם את עשרת השלחנות שעשה שלמה**, ודוק. [ניתכן גם שזאת הכוונה בפסוק שאמר "ועשרה כלים אחרים", דהיינו עשרת השלחנות דשלמה ודוק היטב].

והיינו טעמא שהיה פשוט לרבותינו התנאים ע"ה בסוגיא דיומא שהיו עשרת השלחנות דשלמה בבית שני וכו"ל, ולכן איני מבין דברות קדשו של רבינו הרי"ד ז"ל ומאי קא קשיא ליה וצ"ע.

והנה מה שכתבתי לתרץ שאכן בבית שני היו בהיכל עשרה שלחנות דשלמה והא

להבין מדוע חשוב לו זה יותר משאר הכלים, וכשם שאר הכלים כורש החזיר, גם הארון היה לו להחזיר.

והיותו קשה מן הכל דלענ"ד לשון הירושלמי "אמר (יאשיהו) אם גולה הוא עמכם לבבל, אין אתם מחזירין אותו למקומו", וכן לשון ברייתא דמלאכת המשכן (פ"ז ה"ו): "לא יגלה עמכם [הארון] לבבל שתעלו אותו בכתף". משמע לי דלאו משום חסרון **מציאות** הוא, כדפירושו המפרשים וכנ"ל, אלא משום חסרון הלכתי הוא, אין אתם מחזירין אותו כיון **שההלכה** מונעת מלהחזיר הארון מבבל.

וכן הוא בתרגום רב יוסף לדברי הימים ב' שם: "ואמר לליואי דמלפין ית עמא לכל בית ישראל דאתקדשו לשמא דה' הבו ית ארונא דקודשא בביתא די בנא שלמה בר דוד מלכא דישראל, לית לכוין רשותא למטל בכתף, כדון פלחו ית ה' אלהכון וית עמיה בית ישראל".

אלא שנעלם ממני מה חסרון יש דלית להו רשות למטל בכתף, ולומר דאחר שנבנה הבית והונח הארון בקדש הקדשים אזי תו ליכא למצות נשיאת הארון בכתף, ולכן כאשר יורידהו לבבל תו לא יוכלו לנשאו בכתף, והוי כפירוש הראשון דקרבן העדה, איני יודע להא מקור, וכל הענין צריך עוד עיון וליבון, ולא נפנתי לזה כעת, ועוד נעייין בה אי"ה.

מבל מקום קושית רבינו הרי"ד ז"ל מדוע לא חזר הארון מיושבת, ועייין שו"ת חתם סופר יו"ד (סימן רל"ו) ובספר המפתח הלכות בית הבחירה (דף תרי"ח עמוד ג', ודף תר"ל עמוד א') ואכמ"ל.

גנזן יאשיהו, כיון שראה הכתוב יולך ה' אותך ואת מלכך. הדא היא דכתיב (דבה"ב ל"ה ג') ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה', תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל, אין לכם משא בכתף. אמר אם גולה הוא עמכם לבבל, אין אתם מחזירין אותו למקומו, אלא עתה עברו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל". והובא הירושלמי בדברי הפירוש מיוחס לרש"י הוריות (י"ב רע"א) עייין שם.

ופירש בקרבן העדה לירושלמי שם: "אין אתם מחזירין אותו עוד שאין מצוה בכתף ישאו נוהגת בלויים אז, ועוד שקדושת הארון תחלל בירידתו לבבל, ואולי ישלטו בו זרים" עכ"ל.

ובעניותי כל טעמים אלו לא הבנתי היטב, הטעם הראשון מדוע אז תתבטל מצות בכתף ישאו, והיא מצוה נוהגת לדורות ועייין לרמב"ם בספר המצוות (מצוה ל"ד) ובחיבורו הגדול הלכות כלי מקדש (פ"ב הי"ב), ועייין בשיירי הקרבן שם וצע"ע.

והטעם השני שקדושת הארון תתחלל בירידה לבבל, לא ידעתי מה חילול יש בירידתו לבבל, ומדוע שאר כלי המקדש, כשלחן ומזבח הפנימי, לא התחללו בירידה לבבל והם חזרו משם ועבדו בהם.

וכן הטעם השלישי אולי ישלטו בו זרים, לא הבנתי, והרי נבוכדנצר לקח כל הכלים לבית אלהיו, כמפורש במקרא בספר דברי הימים שם, וכשם שלא שלטו זרים בשאר הכלים כך לא שלטו בארון, ועייין.

והרב פני משה שם פירש לפי שהמלך יעכבו לארון לפי חשיבותו, וגם טעם זה יש

ג. בענין תפילת כהן גדול ביום הכיפורים

[תורת יעקב סי' קד אות ד]

תהיה שנה זו שחונה תהיה גשומה, ולא יסור שבט מבית יהודה, ולא יהיו עמך בית ישראל צריכין לפרנסה, ואל תכנס לפניך תפילת עוברי דרכים."

הרי מפורש באר היטב דסדר התפילה היה מתפלל הכהן הגדול **בהיכל** אחר יציאתו מבית **קדש הקדשים**, ולא היה מתפלל הכהן גדול את תפילתו בבית קדש הקדשים, וכן פייט יוסי בן יוסי כהן גדול בסדר עבודה "אתה כוננת: "טהור לב פסע ושב לאחוריו, פניו לקודש ואחוריו להיכל, עד שיצא מהפרכת, ומתפלל **בהיכל** תפילה קצרה סמוך לפרכת, וכך היתה תפילתו של כהן גדול בהיותו **בהיכל**" וכו'.

והנה אף על פי שהדברים מפורשים ומבוארים באר היטב בדברות רז"ל שתפילת כהן גדול **בהיכל** היתה, ולא היתה **בקדש הקדשים** וכנ"ל, מכל מקום מצאתי לרבים וכן שלמים מרבתינו ראשונים ואחרונים ז"ל שכתבו שהכהן הגדול היה מתפלל תפילתו **בקדש הקדשים**, ולכאורה הוא דבר תימה, והדבר טעון ביאור, וכדבעינן למימר לקמן בס"ד.

ובס"ד אביא כאן מה שמצאתי בזה, רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה ויקרא (כ"א י' דף ע"ר) כתב: "כהן גדול נכנס לפני ולפנים ומתפלל על ישראל, ומקטיר קטורת, ולא זו משם עד שנראה בענין, ומוחל עונותיהם של ישראל".

ופשט לשונו ז"ל וכן סדר דבריו, מראה בעליל שתפילת כהן גדול היתה לפני ולפנים בקדש הקדשים ולא היה זז משם וכו' ודוק.

א.

ויקרא (ט"ז י"ב): "ולקח מלא המחטה גחלי אש מעל המזבח לפני ה', ומלוא חופניו קטורת סמים דקה והביא מבית לפרכת".

ותנן במסכת יומא (נ"ב ב'): "מהלך [הכהן גדול] ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום, מהלך לשמאלו עם הפרכת, עד שהוא מגיע לארון, הגיע לארון נותן את המחטה בין שני הבדים, צבר את הקטרת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן, יצא ובא לו בדרך בית כניסתו, ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון (בהיכל, רש"י והרב המאירי), ולא היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את ישראל".

ובתלמוד שם (נ"ג ב'): "ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון, מאי מצלי רבא בר רב אדא ורבין בר רב אדא תרוייהו משמיה דרב אמרי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שאם תהא שנה זו שחונה תהא גשומה, רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה, ולא יהיו עמך ישראל צריכין לפרנס זה מזה, ולא תכנס לפניך תפילת עוברי דרכים" וכו'.

ובן כתב אדונינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ד סה"א): "וממתין שם עד שיתמלא הבית עשן, ויצא והוא מהלך אחורנית מעט מעט פניו לקודש ואחוריו להיכל, עד שיצא מן הפרכת, ומתפלל שם **בהיכל** אחר **שיצא**, תפילה קצרה שלא להבעית את העם שמא יאמרו מת בהיכל, וכך היה מתפלל יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שאם

ומבואר באר היטב שתפילת כהן גדול היתה בקדש הקדשים, ולכאורה אבל הוא תימה שכהן גדול בהיכל היה מתפלל כנ"ל, ובאמת לשון רז"ל במדרש ויקרא רבה (פ"כ ס"ד) שלפנינו כך הוא: "כיצד היתה תפילתו של כהן גדול ביום הכיפורים **בצאתו מן הקודש**, אומר יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה" וכו', וכן הוא במדרש ויקרא רבה מכתב יד, עיין שם ובנסמן שם, וצ"ע.

ועכשיו מצאתי לרבינו בחיי ז"ל ויקרא (ט' כ"ג) שכתב: "ואמר ויצאו ויברכו את העם, כלומר סמוך להקטרת הקטורת מיד, לפי שבאותה שעה התפילה מקובלת יותר, וכך היה מנהגו של כהן גדול ביום הכיפורים היה נכנס לפני ולפנים להקטיר הקטורת, ומניח המחטה בפנים, **ויוצא ומתפלל** על צרכי העם בספוק מחייתן, ומזה אמר דוד תכון תפילתי קטורת לפניך, הזכיר הקטורת יותר משאר הקרבנות לפי שהוא קרבן הנבחר והנרצה יותר, גם התפילה באותה שעה יותר מקובלת". ומתבאר שתפילת כהן גדול היתה **אחר צאתו** מקדש הקדשים, וזה סותר לכאורה למה שהבאנו לעיל משם רבינו בחיי ז"ל עצמו וצ"ע.

ורבינו יעקב בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו על התורה שמות (כ"ד ב') כתב: "ונגש משה לבדו אל ה', ונגש תלת, חד הכא, ואידך ונגש הכהן, ואידך ונגש חורש בקוצר, כמו שנגש משה לבדו, כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים **להתפלל שם** על השנה שתהא כתקונה, כדכתיב ונגש חורש בקוצר".

ופשוטן של דברים "לפני ולפנים" היינו בית קדש הקדשים ושם היה הכהן גדול מתפלל תפילתו על הגשמים, ולכאורה זה תמוה שתפילת כהן גדול היתה בהיכל, ולא לפני ולפנים בקדש הקדשים וכמשנת.

[ועוד יש להבין שהסדר הוא דבתחילה מקטיר הקטורת, ואחר כך מתפלל וכנ"ל, ועיין בסוף דברינו מה שהבאנו מהזהר הקדוש ודוק היטב].

ונראה שבעל הרוקה ז"ל בשיטת רבו הולך, כי רבו הוא רבינו יהודה החסיד ז"ל כה כתב בספר חסידים (סימן תצ"ה דפוס בולין): "ביום הכיפורים נכנס [כהן גדול] לפני ולפנים, ואותו מקום שהיו מקטירים הקטורת היתה נשמעת התפילה, שהרי כהן גדול היה **מתפלל תפילה קצרה בבית קדשי הקדשים**, ואם התפילה היתה נשמעת בחוץ כמו מבפנים, לא היה צריך **להתפלל לפני ולפנים**, וכו', כי כהן גדול **שנכנס לפני ולפנים יתפלל שם** במקום הקטורת, לפי שכתוב כי בענן אראה על הכפורת".

ומפורש להדיא בדברי ספר חסידים שהכהן גדול היה מתפלל תפילתו ביום הכיפורים לפני ולפנים בבית קדש הקדשים ודוק.

ובזאת כתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה (ט"ו א' דף תצ"ד) שכה הביא ממדרש תנחומא (פרשת אחרי סי'ו): "סלע ישכון ויתלונן, זה מקדש ראשון, על שן סלע ומצודה, זה מקדש שני, וקורא סלע אבן שתיה שהיתה שם לפני הארון, ולמה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם, משם חפר אוכל, **מתוך אותה אבן שתיה היה כהן גדול מתפלל על ישראל בסיפוק מזונותיהם**, ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא שנה זו הבאה עלינו גשומה וטלולה ושחונה, שנת שובע, שנת רצון, שנת ברכה, שנת משא ומתן, שנה שלא יצטרכו עמך בית ישראל לפרנסה זה לזה ולא לעם אחר, ושלא יגביהו שררה זה על זה" ע"כ.

גדול מתפלל בהיכל ולא בבית קדש הקדשים וצ"ע. [ועיין לקמיה].

ב.

ובספר במדבר (ל"ה כ"ה): "כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול, ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו".

ושם בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תרגם: "ויתב בה עד זמן דימות כהנא רבא, מטול (משום) דלא צלי ביומא דכפורי בקודש קודשיא, על תלת עבירן קשיין, דלא יתקלון עמא בית ישראל בפולחנא נוכראה, ובגילוי ערייתא, ובשריות דם זכאה, והוה בידיה לבטלותהון בצלותיה ולא צלי, מטול כן אתקנס למימת בשתא ההיא".

והנה מה שכתוב בשריות דם וכו' באות ר', נראה שצריך לומר בשריות באות ד', והוא תרגום שפיקה, וכאשר כתוב בתרגום יונתן שם (פסוק ל"ג) ע"ש.

ומה שכתב מטול כן אתקנס לממת בשתא ההיא, יש להבין על מי חוזרים דבריו, אם על הכהן הגדול, הוא חידוש גדול ולא מצאנו לזה זכר בדברות רבותינו שהכהן הגדול היה מת באותה שנה שהיה רוצח בשגגה, ויותר נראה דקאי על הנהרג בשגגה, והיינו כיון שהכהן הגדול לא התפלל עליו ושלא יבואו ישראל למידה זו לשפוך דם נקי, לכן נקנסה עליו מיתה והרגו הרוצח בשגגה, ודוק.

עוד חידוש גדול מצינו כאן בדברי המיוחס ליונתן במה שכתב שהכהן גדול היה מתפלל תפילתו זו בבית קדש הקדשים, וזה חידוש רב בתרתי, חדא דלא מצינו שהיה הכהן גדול מתפלל בבית קדש הקדשים אלא היה מתפלל הכהן הגדול בהיכל אחר יציאתו מבית קדש הקדשים, ואם כן מהו שאמר המיוחס

וראיתי לגאון האדר"ת ז"ל בחיבורו עטרות אד"ר על בעל הטורים (שם דף קי"ז) שכתב: "הוא כמו שאמרו ביומא (נ"ב ב') שהיה הכהן הגדול מתפלל על הגשמים בהיותו בבית קדש הקדשים, אלא שקצת קשה אנה נזכר שביום הכיפורים מיירי", ועמד בארוכה על כל דברי בעל הטורים, עד שסיים: "כללו של דבר חסר ביאור מאמר בעל הטורים בזה" עיין שם. ולכאורה תמוה דלא שקיל רברבי, שבעיקר התימה לא הרגיש שתפילת כהן גדול בהיכל היתה, ולא היתה לפני ולפנים בקדש הקדשים וצ"ע.

ובספר בגד אהרן (מערכת ת' אות ו') הביא דברי אחד מרבותינו הקדמונים רבי משה ניגרין ז"ל שכה כתב: "בכל התפילות צריך לפרש ולבאר הכוונה היטב לכל ישאיר מקום למקטרג שיקח הדברים על כוונה אחרת, זולת הכהן הגדול ביום הכיפורים בקדש הקדשים לא היה נצרך לזה, אחר ששם התפילה מגיעה אל השי"ת שלא באמצעות המלאכים, שאפילו מלאכי השרת לא היו יכולים להכנס לקדש הקדשים" עכ"ל, ולכאורה הוא תימה שהרי תפילת כהן גדול בהיכל היתה ולא בקדש הקדשים כנ"ל.

ובזאת העירותי במקום אחר על דברות הגאון המובהק בעל כלי חמדה ז"ל (פרשת נצבים דרפ"ט ע"א) שכתב: "ביומא (נ"ב ב') בתפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים לפני ולפנים שהתפלל שלא יעבד שלטן מבית יהודה ולא יהיו עמך בית ישראל צריכים לפרנס זה מזה, ותמוה אטו הכהן הגדול בקדש הקדשים לא היה לו מה להתפלל כי אם תפילה זו", ועיין שם מה שכתב להסביר.

ותמוה כנ"ל שהרי שם ביומא במקום שהוא ז"ל ציין מבואר בהדיא שהיה הכהן

מאיתנו, ככתוב במחזור היקר אהלי יעקב (שם דקמ"ו ע"ב) ע"ש.

הרי שמה שאמר המיוחס ליונתן שהיה הכהן גדול מתפלל בקדש הקדשים על שלא יכשלו ישראל בשלשה עבירות החמורות, הנה בכל המקורות דלעיל לא זכרו זאת שהיה הכהן מתפלל על כך בהיותו בקדש הקדשים, וכל זה צ"ע.

ועיין לרבינו מהרש"א ז"ל במכות (י"א א') על אמרם שם שהיה לכהן גדול להתפלל שלא יהיו רוצחים בשגגה שכתב: "שהיה להם להתפלל על בני דורם, ודבר זה תלוי יותר בכהן הגדול, שכך היתה תפילתו ביום הכיפורים על מחילת העון שתבטל הגזירה שלא יהרג, גם הרשעים ישונו מעונם ותבטל מהם הגזירה הרעה כדברי זירא בסנהדרין [ל"ז א']", עיין שם.

אבל אינו מבואר בדברי קדשו דבבית קדש הקדשים היה מתפלל זאת, ואדרבה על מחילת העון היה מתפלל בחוץ, עיין יומא (ס"ח ב' וע' א'), וסוטה (מ' ב') עיין שם.

ולולי דמסתפינא אמינא דשאלה אחת מתרצת לחברתה, ובזה יובנו דברי המיוחס ליונתן, והיינו אכן בקדש הקדשים לא היה מתפלל הכהן הגדול, אלא היה מתפלל בבית החיצון בהיכל, ונוסח תפילתו שם היה קבוע וכנ"ל, אבל כהן גדול אם רצה מעצמו יכול היה להתפלל גם בבית קדש הקדשים, ושם היה מתפלל כרצונו, וכן היה מתפלל את התפילה שהזכיר המיוחס ליונתן.

ומנא אמינא לה מההיא דיומא (נ"ג ב'): "תנו רבנן מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפילתו, ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו, התחילו הם נכנסין והוא יוצא, אמרו לו מפני

ליונתן שהיה מתפלל בבית קדש הקדשים, והדבר מפליא, ולזה העירני באחד ממכתביו מעלת ידידנו הגאון המפורסם בעל משמר הלוי שליט"א.

ועוד יש לתמוה בדברי התרגום המיוחס ליונתן, דלא מצינו תפילה בנוסח שהוא הציע שהיה הכהן הגדול מתפלל שלא יבאו ישראל להכשל בשלש עבירות החמורות, שהרי מבואר בתלמוד וברמב"ם מה היה הכהן הגדול מתפלל וכאשר הבאתי לעיל.

גם עיין בתלמוד ירושלמי יומא (פ"ה ה"ב דכ"ז ע"א): "ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון: וכך היתה תפילתו של כהן גדול ביום הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש, יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת תהא גלותינו למקום של תורה, יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת יהא חסרונינו בחסרון של מצוות, יהי רצון מלפניך ה' או"א שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שנת גשומה ושחונה וטלולה, ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו, ואל תפנה לתפילת יוצאי דרכים, רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו, ועל אנשי השרון היה אומר יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא יעשו בתיהן קבריהן". ועיין מדרש ויקרא רבה (פ"כ ס"ד), ומדרש תנחומא (פרשת אחרי ס"ו) עיין שם.

ובנוסח סדר עבודה "אתה כוננת" של יוסי בן יוסי כהן גדול ע"ה מבואר שהיה מתפלל גם: "שלא תפיל אשה פרי בטנה, ושיתנו עצי השדה את תנובתם", ומקורו עלום

ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו" ע"ש.

הרי לנו מפורש שביום הכיפורים, שנכנס להקטיר קטורת "לפני ולפנים", והיינו ביום הכיפורים, כי קטורת דכל השנה מוקטרת על מזבח הפנימי שבהיכל, התפלל רבי ישמעאל כהן גדול תפילה חדשה בבית קדש הקדשים ודוק.

ולומר דכאן התפלל כיון שכך נתבקש שאמר לו ישמעאל ברכני, אבל בעלמא אסור, הוא דוחק, דאם אסור אסור, ומה גם שלא היו מבקשים מן השמים לרבי ישמעאל כהן גדול שיעשה שלא כהוגן ודוק.

וראיתי לחד מתקיפי רבותינו בעלי התוספות רבינו יהודה בר קלונימוס ז"ל בספרו המופלא יחוסי תנאים ואמוראים (ערך ינאי המלך דף תקכ"ז) שכתב משם ספר יוסיפון: "ויוחנן המלך היו לו שלשה בנים אהובים, השנים האהובים הן ששלח במלחמה בעזה ולכדוה ביום הכיפורים, וכשנכנס להקטיר קטורת שמע קול מבית קדש הקדשים נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא, והבן השלישי היה שמו אלכסנדר והיה שנאו לי אביו, והתפלל יוחנן בבית המקדש שיתבשר מי ימלוך אחריו, ובת קול השיבתו בנו אלכסנדר" ע"ש.

ואף שכתוב שיוחנן התפלל בבית המקדש מי ימלוך תחתיו, ובת קול השיבתו, משמע לי דיוחנן בבית קדש הקדשים התפלל ושאל זאת, כשם שהבת קול הראשונה שאמרה לו

מה הארכת בתפילתך, אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם, ועל בית המקדש שלא יחרב, אמרו לו אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפילתו כדי שלא להבעית את ישראל" עיין שם.

ובזאת אמרו בירושלמי שם: "ולא היה מאריך שלא להבעית את ישראל. מעשה באחד שהאריך וגמרו להכנס אחריו אמרו שמעון הצדיק היה אמרו לו למה הארכת, אמר להן מתפלל הייתי על מקדש אלהיכם שלא יחרב, אמרו לו אף על פי כן לא היית צריך להאריך" עיין שם. [ועיין שם בתוספות ובספר שפת אמת].

ומפורש שהכהן הגדול התפלל תפילות אחרות זולת הנוסח הקבוע דלעיל, שמצינו שהתפלל שלא יחרב המקדש, וגם התפלל על ישראל, ודון מינה נמי לדברי המיוחס ליונתן ודוק.

שמוא תאמר אכן הוכחת לנו שרשאי היה הכהן הגדול להתפלל תפילות נוספות, אבל מנין לנו שבבית קדש הקדשים היה מתפלל אותן, ואולי בהיכל היה מתפללן, וזו מנין.

לזה נשיב ונאמר בס"ד, חדא דפשט דברי הבבלי ובירושלמי יומא שהבאתי לעיל שהכהן הגדול התפלל על המקדש שלא יחרב ועל ישראל, היה בהיותו בבית קדש הקדשים, עיין היטב.

ואף אם יתעקש המתעקש ויאמר שמה שאמרו "הוא יוצא" לאו מבית קדש הקדשים קאמר, אלא הכוונה שהיה יוצא מההיכל, וכן "והן נכנסים" להיכל, ואין הכוונה שהיה יוצא מבית קדש הקדשים, ועדין צריך ראייה לדבר.

תשובתנו בצידו והוא תלמוד ערוך הוא במסכת ברכות (ז' א'): "תניא אמר רבי

אות נ"ט), וחלק הספרים (מערכת ב' אות ר"ג), ועוד שם (מערכת ק' קונטרס אחרון ערך קבלה), והביא דעות שמחבר ברית מנוחה קדמון היה ולפני רבי שמעון בר יוחאי היה ע"ש, ועיין במחזור אהלי יעקב שם].

והרבה למדנו מדברי קבלה הללו, חדא שהיה הכהן גדול מתפלל ומתודה **מיד בכניסתו לקדש הקדשים**, וזה לא נזכר בבבלי יומא, וברמב"ם, ובסדר עבודה ד"אתה כוננת" ודוק.

עוד למדנו שמן השמים היו מבקשים **מכל** כהן גדול בני ברכני, ולא מעשה הוה חדא זימנא הוה גבי רבי ישמעאל כהן גדול ודוק.

ותו שהיתה מציאות שהיה הכהן מתאמץ ומרבה בבקשות ובתפילות בהיותו בקדש הקדשים, ולא היה רק אותו נוסח קבוע הנוכר בתלמודים ובמדרשים כנ"ל, ומינה נמי יש לומר שהיה מתפלל גם התפילה על שלא יהיו רוצחים בשגגה בישראל, ותפילה זו היה מתפלל בהיותו בקדש הקדשים, וכדברי התרגום המיוחס ליונתן ודוק היטב.

ובס"ד מצאתי עכשיו בספר זהר הקדוש ח"ג (דס"ז סע"א): "עאל [כהן גדול] לאתר דעאל [קדש הקדשים], שמע קול גדפי דכרובייא וכו' אקטיר קטורת, וכו', פתח כהנא פומיה **בצלוחא ברעותא בחדוותא וצלי צלותיה**. בתר דסיים זקפין כרובייא כמלקדמין גדפייהו ומזמרינן, כדין ידע כהנא דרעותא הוה ועידן חדוותא לכלא, ועמא ידעין דאתקבל צלותיה וכו', והוא תב לאחוריה **וצלי צלותיה**". עיין שם.

ותל"ת מפורש להדיא כדברינו, שהכהן גדול היה מתפלל **שתי** תפילות, אחת בקדש הקדשים, ואחת כאשר היה שב לאחוריו דהיינו

נצחו טליא, בבית קדש הקדשים היתה כמפורש לעיל, מינה נמי לבת קול השניה שבקדש הקדשים ענתה לו, ואם כנים אנו בזה, הרי לנו מבואר שאף **תפילות פרטיות התפלל הכהן הגדול בבית קדש הקדשים** ודוק היטב. [וכל זה אם הרגשתנו נכונה דבבית קדש הקדשים התפלל יוחנן תפילתו זו, אבל אם נפרש כפשט הדברים דבבית המקדש התפלל אין לנו ראייה לדבר, ויש לעיין בגוף ספר יוסיפון].

והשי"ת האיר עיני ומצאתי לי ראייה מהימנא, והוא מדבריו של אותו טמיר ונעלם, רבי אברהם מרמון ז"ל בעל ברית מנוחה, שדבריו דברי קבלה, קבלת אמת, והביא דבריו הגאון המובהק רבי יעקב יצחקי ז"ל במחזורו המשובח אהלי יעקב (מוסף דיום הכיפורים דקמ"ה ע"א) שכה כתב: "בשעה שהכהן הגדול היה בא להיכל קדש הקדשים והקטורת בידו וכו', והיה רואה את הארון שהענן מכסה עליו, היה אומר רבון כל העולמים סלח לנו את חטאתי, ואת חטאת אנשי ביתי, ואת חטאת בני ישראל, ואחר זה היה שומע דבור שהיה אומר פלוני בני ברכני, באותה שעה היה יודע הכהן שהיתה שעת רצון וכו', והיה ההיכל מתמלא זהר עליון, והכהן בתוך הזהר פותח ואומר רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו שנת ברכה והצלחה וכו', וכאשר היה הכהן הגדול רואה ששער הארון היה מלא זהר לבן היה שמח מאוד, ואם היה רואה אדום, לא היה סימן טוב לישראל ולא לכהן, וכראות הכהן אדום היה מתאמץ ואומר רבון העולמים שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והיה אומר ומרבה בקשות ותחנונים לפני הקב"ה", עיין שם בארוכה נפלאות דברי קדשו זיע"א. [על ספר ברית מנוחה עיין מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים (חלק הגדולים מערכת א'

מבואר בהדיא דאת התפילה הקצרה שהתפלל הכהן הגדול ביום הכיפורים היה מתפלל בבית החיצון, דהיינו בהיכל מחוץ לפרוכת והיכי קרי לה בהך ברייתא קדשי הקדשים, וכזה ראייתי בסדר רב עמרם גאון (די"ב ע"ב) שגם כן כתב בהדיא דתפילת כהן גדול ביום הכיפורים היתה בבית קדשי הקדשים ע"ש, וכן הוא במחזור ויטרי (סימן ק), ובספר חסידים השלם (דפוס ברלין סימן תצ"ה), וכן כתב גם בתשב"ץ ח"ג (סימן ל"ג), וגם הטור אורח חיים (סימן קל"א) הביא דברי רב עמרם גאון, והפרישה שם הלך לתומו ופירש דברי הטור כהוותן, וכל זה תמוה טובא ונגד משנה ערוכה ביומא שם וכו', ועל כרחין צריך לומר כדכתיבנא דלגבי חול קרי להיכל לפני ולפנים ובית קדשי הקדשים, על שם בית קדשי הקדשים שהיה שם, עד כאן דבריו היקרים ע"ש. [ולאמור יש לפרש דברי בעל הטורים כפרפראותיו לתורה דלעיל דאזיל לטעמיה בחיבורו הגדול טור אורח חיים (סימן קל"א) ודוק].

ובספר היקר משמר הלוי ברכות מהדורת תד"ש"מ (סימן ט"ז דף ל"ה ואל"ף) הראה מתלמוד ערוך פסחים (פ"ב א' ופ"ג א') ש"להיכל" קראו ל"פני ולפנים", עיין שם ובהגהות רש"ש שם, וכן הביא עוד כזאת מתלמוד ערוך בזבחים (ק"א א') ושם בשיטה מקובצת (אות ו) עיין שם.

והשתא דאתינן להכי דלא נמנעו רבותינו לקרוא ל"היכל" בשם בית "קדש הקדשים", מינה יש ללמוד נמי לדברי המיוחס ליונתן, ולכל דברי רבותינו שהבאתי לעיל (אות א'), דמה שאמר דבבית "קדש הקדשים" היה הכהן צריך להתפלל שלא יבואו כלל ישראל להנך תלת עבירות חמורות, הך בית קדש קדשים היינו **ההיכל** וכנ"ל, ולא ידעתי מדוע

בהיכל, ויש לפרש **דבקדש הקדשים** היה מתפלל תפילות פרטיות, כההיא דמבואר בתרגום יונתן, וכההיא דהביא בספר ברית מנוחה וכנ"ל, **ובהיכל** היה מתפלל התפילה הקבועה כנזכר בבבלי ובירושלמי והמדרש, והעתיקה הרמב"ם ויוסי בן יוסי ע"ה בסדר "אתה כוננת" וכנ"ל, והיינו כדכתיבנא ממש בס"ד ודוק היטב.

ג.

והנה כל מה שכתבנו כאן בביאור דברי תרגום המיוחס ליונתן, הוא לפי פשט הדברים דקדש קדשים היינו קדש קדשים ממש, כפשטו, אבל ראייתי דיש לבאר הדברים באופן אחר, והוא על דבריו הנפלאים של אותו גאון ארוך בדורו דכל רז לא אניס ליה מהרי"פ פרלא ז"ל בביאורו המופלא לספר המצוות דרב סעדיה גאון (ח"ג פרשה ס"ג דרכ"א ע"א) שהביא שם דברי רז"ל במדרש פסיקתא רבתי (רפ"ח): "מן המנורה שהיתה בבית קדש הקדשים למדו וכו', ומה אם המנורה שהיתה לפני ולפנים וכו', אמר הקב"ה כשם שבעולם הזה היו הנרות דולקות בבית קדשי הקדשים" וכו', ועל כרחין צריך לומר שלכל ההיכל קראו כן בית קדש הקדשים, על שם בית קדש הקדשים שהיה שם, וכדי להגדיל מעלת קדושת ההיכל כנגד מקומות שבחול, וכעין זה כתבו קצת מפרשי הפסיקתא עיין שם. [ועיין לקמן (סימן זה אות ו') שהבאנו עוד מדברי הפסיקתא רבתי דהיכל נקרא קדש הקדשים, ולפי זה אזדא הפסיקתא לטעמא ודוק].

והבי נמי על כרחין צריך לומר בההיא דברכות (ל' א') היה עומד בבית קדש הקדשים יכוון את לבו, והרי לא משכחת לה אלא בכהן גדול ביום הכיפורים, והרי ביומא (נ"ב ב)

האלהים שהם המלאכים, גם יקרא אלהים כן הוא להם כמו מקום קדש הקדשים שקראו קדש כמו ולא יבוא בכל עת אל הקדש, וראב"ע ויקרא (י"ד ד) כתב: "קרכו שאו את אחיכם מאת פני הקדש הוא החצר כנגד המתנה", ועיין ראב"ע ויקרא (ט"ז ב) על הפסוק לא יבא בכל עת אל הקדש, "אל הקדש כנגד אהל מועד", ועיין ראב"ע במדבר (ג' כ"ח), ורמב"ן שמות (מ' ט"ו) "עכ"ל.

ומבואר באר בהיטב כי התארים "קדש" ו"קדש קדשים" הם תוארים יחסיים, שפעמים "קדש הקדשים" יקרא רק בתאר "קדש" ולא יקרא קדש הקדשים, והוא כנגד בחינת אהל מועד הוא ההיכל, ולפעמים "ההיכל" עצמו יקרא "קדש הקדשים" כנגד חצר המשכן וכנ"ל בארוכה, ומינה תרון לכל האמור לעיל ודוק היטב.

ד.

ועלה בדעתי בס"ד לתרץ באופן נוסף כל השמועות האמורות, דהנה בברכות (ל' א') אמרו: "היה עומד בבית המקדש, יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, וכו', היה עומד בבית קדשי הקדשים, יכוין את לבו כנגד בית הכפורת".

וכתב עלה הגאון יעב"ץ ז"ל בהגהותיו שם: "היה עומד בבית קדשי הקדשים, כגון כהן גדול ביום הכיפורים, כשהוא עומד בבית החיצון והוא בין שתי הפרוכות, כמו שכתבתי בלחם שמים יומא שם, ומתפלל תפילה קצרה, שעדיין הוא חשוב כעומד בבית קדשי הקדשים, וכבר יצא מלפני הכפורת" עכ"ל. [ועיין בספר משמר הלוי ברכות (מהדורת תד"ש סימן ט"ז) מה שעמד בדברי היעב"ץ ז"ל ע"ש, אך יש ליישב].

לא הסתייע הגרי"פ פרלא ז"ל מדברי המיוחס ליונתן ודברי רבותינו הראשונים ז"ל שזכרנו ודוק היטב.

ובספר ירמיה (ד' ד): "היכל ה', היכל ה', היכל ה' המה", וכתב הרד"ק ז"ל שם: "אמר שלשה פעמים היכל ה' לפי שהיו שלשה, אולם, היכל, ודביר", וכן הוא במצודות דוד שם, ומפורש **שהדביר**, שהוא קדש הקדשים (כמפורש בספר מלכים א' ו' ה' ובפירושו רש"י שם), נקרא גם בשם **היכל**, ולכאורה מינה נמי יש לשמוע איפכא ש"היכל" נקרא בשם "קדש הקדשים" ודוק.

ומצאתי בס"ד לראב"ע ז"ל בפירושו לויקרא (ו' כ"ג) שכתב: "וכל חטאת אשר יבוא מדמה וגו' לכפר בקדש, והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר, ואם היא קדש כנגד אהל מועד חול, והנה גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד, כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש" עכ"ל.

וראיתי בספר מבשר עזרא שם (דף ע"ח) שכתב: "עיין בפירושו הקצר לראב"ע שמות (כ"ט ל"ד) שכתב: "קדש קדשים, והטעם קדוש כאחד הקדשים", רצונו לומר כי הוא מזבח החיצון, ובפירושו הראב"ע במדבר (י"ח י'): "בקדש הקדשים תאכלנו, אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד, ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן", ובפירושו הראב"ע ויקרא (ט"ז ט"ז): "וכפר על הקדש, הוא קדש קדשים".

עוד מצאתי לו במבשר עזרא בראשית (ט' כ"ה דף מ"ה) שהביא מפירושו הראב"ע בפירושו הקצר לשמות: "עבר עבדים, כמו קדש קדשים, שטעמו קדש כאחד הקדשים, ואיננו קדש הקדשים", עוד הביא מפירושו הקצר של הראב"ע לבראשית שכתב: "ה' הוא אלהי

עביר שולטן מדבית יהודה, מקדמת דנא הייתי מדקדק מדוע אומרה בלשון ארמית ולשון סורסי למה לי, ובעי טעמא.

ומצאתי להרה"ג רבי יעקב יצחקי ז"ל במחזור היקר אהלי יעקב (שם דקמ"ו ע"ב) שהעיר בזה וכה כתב: "וצ"ע דמאי שנא תפילה זו אומרה בלשון ארמי, והרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול (שם) העתיקו לשון הקודש לא יסור שבט מיהודה, ושמא הטעם הוא שאם היה אומר שכתבו היה נראה כקורא פסוק בתורה שהוא מאמר נבואי החלטי ולא היה משמע בקשה שיהיה כן, גם כל פסוקא דלא פסקי משה משה אנן לא פסקינן, ולכן תיקנו לאומרם כתרגומו.

ולייבא משום אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי [סוטה ל"ג א'], דטעמא דאין נזקקין לא שייך הכא, דלא הוה צריך בהו לכהן גדול, דאדרבה וכל אדם לא יהיה בקודש אפילו אותם שכתוב בהם ופניהם פני אדם, ואמרו חביבין ישראל שלא הצריכין הכתוב שליח, ולפי זה צריך טעם למה החזירו הרמב"ם ללשון הכתוב, ודפח"ת. [וק"ק דתפילת כהן גדול בהיכל היתה כנ"ל ושם לא נאמר שלא היו מלאכים].

ול"י נראה בס"ד ליישב הא דאומרים תפילה זו בארמית, שהרי בסוטה שם אמרו שבציבור שאני ואפשר אף להתפלל בארמית, ולפי זה כהן גדול ביום הכיפורים דכל בית ישראל בעבודתו תלוי, וכנוסח התפילה בסדר העבודה ד"אתה כוננת": "קהל עדתנו עליך יסמוכו", והרי קיימא לן דכל יחיד שהציבור צריכים לו דינו כרבים, וכההיא דתענית (ט' סע"א): "כיון דלרבים בעי, כרבים דמי", ובנזיר (מ"ז ב'): "משוח מלחמה עדיף דתלו ביה רבים" ע"ש, ועיין במגן אברהם (סימן קי"ט סק"ד) שכתב:

ולפי דברי הגאון יעב"ץ ז"ל הללו מיושבים כל השמועות, שאותו מקום בין שתי הפרוכות הוא כעין ממוצע בין ההיכל ובין קדש הקדשים, מחד גיסא יש לומר דמיקרי קדש הקדשים, ומאידך גיסא הרי כבר יצא מבית קדש הקדשים ומיקרי היכל.

ואם כן מה שהבאנו לעיל מדברות רבנן קמאי ז"ל שכתבו שהכהן גדול היה מתפלל בבית "קדש הקדשים" ותמהו (המפרשים) ותמהנו (אנחנו) דהא תפילתו ב"היכל" היתה, יש לומר דנקטו כסברת היעב"ץ ז"ל, שהבית החיצון בין שתי הפרוכות ומצד זה ניקרי קדש הקדשים, והוא גם נקרא היכל דוק ועיין.

וראיתי לגאון רבי יצחק אברבנאל ז"ל בביאורו לתורה (ויקרא ט"ז א' דט"ז ע"ד) שכה כתב: "ובצאתו מקדש הקדשים היה הכהן גדול מתפלל לה', כי לא היה מתפלל בקדש הקדשים אלא בצאתו משם, או בהיכל היה מתפלל תפילה קצרה" ע"כ.

ודקדוק לשונו צ"ב מהו אומרם בצאתו משם, או בהיכל היה מתפלל, משמע ששני מקומות היו לכהן גדול שיכול היה להתפלל בהם, או "שם" בצאתו מקדש הקדשים, או "בהיכל", ויש להבין מהו והיכן הוא אותו מקום שקרא לו "שם".

ועם דברי הגאון יעב"ץ ז"ל יובן היטב, שהיה לו להתפלל או בין שתי הפרוכות והיינו דכתב בצאתו "משם", או בהיכל ודוק. [אבל היותר נראה לי שנפלה טעות הדפוס בדברי הרב אברבנאל ז"ל ויש למחוק תיבת "או", ועיין].

ה.

ודע דעל דברי התלמוד: "רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה, לא יעדי

ועכשיו בשעת ההדפסה ממש בא לידי ספר יקר הערך בשם "שמועת חיים" על מסכת יומא וראיתי לו שם ח"ב (סימן כ"א) שהביא שכבר רבינו הגאון הגדול, הארי החי זצ"ל בספר גבורות ארי יומא (נ"ג ב') עמד איך הכהן הגדול היה מתפלל בלשון ארמית, והרי אמרו בסוטה (ס"ט) שרק ציבור כשמתפללים בארמית מלאכי השרת נזקקין להן אבל ליחיד לא וכנ"ל, ותירץ דבמקדש במקום השראת שכינה אפילו יחיד אינו צריך למלאכי השרת, והרי במסכת שבת (י"א ב') אמר שהשכינה שורה על גבי החולה והמתפלל שם רשאי להתפלל בארמית, כל שכן במקדש שהוא מקום השכינה דשרי עכ"ד ז"ל.

ובספר היקר הנ"ל תירץ על פי דברי מרנא ורבנא מופת הדור וצ"ל בספר קהלות יעקב דיחיד בעשרת ימי תשובה כוחו יפה כציבור דשאר ימות השנה (ראש השנה י"ח א'), ולכן תפילת יחיד בימים אלו מתקבלת כתפילת ציבור ע"ש, ולפי זה כהן גדול ביום הכיפורים כוחו בתפילה כציבור, ואינו צריך לסיוע דמלאכי השרת ומותר לו להתפלל בארמית ע"ש ודפח"ח, ועוד עיין בזה בספר פרדס יוסף ח"ג (דקצ"ט ע"ב) וש"נ.

הרי ששאלה זו איך היה הכהן הגדול מתפלל בארמית מיושבת בתלת אנפי, או מצד **המקום**, בית המקדש שאני [גבורות ארי, ותירוץ בתרא דילן], או מצד **הזמן** יום הכיפורים שאני [שמועת חיים]. או מצד **הגברא**, כהן גדול שאני [אהלי יעקב ותירוץ קמא דילן], והרי זה בבחינת עולם, שעה נפש, כדתנן בספר יצירה, ועיין בספר רסיסי לילה (סימן ט"ל). וזה מה שרצינו לבאר בס"ד.

"ושאני מהרי"ל ז"ל כיון דרבים צריכי לתורתו כרבים דמי, וכעין זה איתא בתשובות הרשב"א ח"א (סימן קמ"ח) ע"ש, ובארוכה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ר"ד) וש"נ, אם כן יש לומר דלכהן גדול ביום הכיפורים תורת ציבור יש לו וכנ"ל, ולכן אף בארמית יכול היה להתפלל ודוק היטב.

ואולי אפשר לומר עוד דבית המקדש שאני, אחר ששלמה המלך ע"ה התפלל וביקש בעת יסוד בית המקדש: "אז אמר שלמה ה' אמר לשכן בערפל, בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, כל תפילה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל ופרש כפיו אל הבית הזה, ואתה תשמע השמים וגו', **וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא**, ובא מארץ רחוקה למען שמך, כי ישמעון את שמך הגדול ואת ירך החזקה וזרועך הנטויה, ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך, **ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי**, למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך, כעמך ישראל, ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה" וגו', וככתוב בספר מלכים א' (פרק ח') ואומר "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים" (ישעיה נ"ו ז') עיין שם.

אם כן אחר שבית המקדש היה בית תפילה לכל העמים ולכל שבעים אומות וכל אחד היה מתפלל בשפתו שלו ובלשונו שלו, יש לומר דבבית המקדש יכלו כולם להתפלל בכל לשון שרצו, וכל לשון נשמע ונתקבל, ולכן לא היה גריעותא לכהן גדול להתפלל תפילתו בארמית ודוק.

ד. בענין תפילת כהן גדול בהיכל סמוך לקדש הקדשים

[תורת יעקב סי' קד אות ה]

ומבואר באר היטב בדברי בעל סדר "אתה כוננת" שהכהן גדול אמנם היה מתפלל בהיכל ולא בקדש הקדשים, אבל היה מתפלל זאת מיד בצאתו עוד בהיותו סמוך לפרוכת ודוק היטב.

ויו לשון הרמב"ם ז"ל בהלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ד הי"ב): "ויוצא והוא מהלך אחורנית מעט מעט, פניו לקודש ואחוריו להיכל, עד שיצא מן הפרוכת, ומתפלל שם בהיכל אחר שיצא תפילה קצרה".

וגם מדקדוק לשון הזהב של הרמב"ם שכתב "ומתפלל שם בהיכל אחר שיצא", גם כן נראה שהכהן גדול היה מתפלל תפילתו מיד בצאתו מקדש הקדשים, והיינו סמוך לפרוכת, והיינו נמי מה שפתח הרמב"ם "עד שיצא מן הפרוכת, ומתפלל" ודוק.

ומצאתי בס"ד לגאון המובהק רבי יהודה עייאש זצ"ל בספר וזאת ליהודה בביאורו לסדר עבודה (ד"מ ע"א) שכה כתב: "וכתב הרמב"ם "ומתפלל שם בהיכל אחר שיצא", ומשמע שסמוך ליציאתו מיד התפלל, ולא הלך לאמצע ההיכל, וכן הוא הנוסח (דהפייט) ומתפלל בהיכל תפילה קצרה סמוך לפרוכת" עכ"ל.

והנה הדקדוק אמת, אבל יש להבין מדוע עשה כן הכהן גדול, שהתפלל בסמוך לפרוכת מיד בצאתו מקדש הקדשים, ובעי טעמא.

ובס"ד נראה לי להסביר עם דברו קדשו המופלאים של רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה ויקרא (ט' כ"ג) שכה כתב: "ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו סמוך לפרוכת".

ויקרא (ט"ז ב'): "דבר אל אהרן אחיך, ואל יבוא בכל עת אל הקדש וגו', כי בענן אראה על הכפורת".

ותנן במסכת יומא (נ"ב ב'): "הגיע לארון, נותן את המחטה בין שני הבדים, צבר את הקטרת על גבי גחלים, ונתמלא כל הבית כולו עשן, יצא ובא לו בדרך בית כניסתו, ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון (בהיכל, רש"י והרב המאירי), ולא היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את ישראל".

ובתב רבינו יהודה החסיד זצ"ל בספר חסידים (סימן תצ"ה דפוס ברלין): "ביום הכיפורים נכנס [כהן גדול] לפני ולפנים, ואותו מקום שהיו מקטירים הקטורת היתה נשמעת התפילה, שהרי כהן גדול היה מתפלל תפילה קצרה בבית קדשי הקדשים, ואם התפילה היתה נשמעת בחוץ כמו מבפנים, לא היה צריך להתפלל לפני ולפנים, וכתוב תכון תפילתי קטורת לפניך וכו', הרי להקטיר ולתפילה כי בענן אראה לשכון בתוך בני ישראל לשמוע תפילתם, כי לכך בנו בית המקדש שיתפללו שם בטהרה, ואף על פי שאמר נעמדה לפני הבית הזה, הוצרך לומר להקטיר כי כהן גדול שנכנס לפני ולפנים יתפלל שם במקום הקטורת לפי שכתוב כי בענן אראה על הכפורת".

והפייטן יוסי בן יוסי כהן גדול ע"ה בפיוטו הקדוש לסדר עבודה דיום הכיפורים הנקרא "אתה כוננת" כה פייט: "טהור לב פסע ושב לאחוריו, פניו לקודש ואחוריו להיכל, עד שיצא מהפרוכת, ומתפלל בהיכל תפילה קצרה סמוך לפרוכת".

ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן ל"ז) שכתב שיש כמה מעלות בהשראת השכינה, ותוך ארבע אמות של היכל הקודש הארון וספר תורה, מקודש יותר, וכו' עיין שם, והרנ"ש ז"ל בספר תורת נתן כתב שבתוך ארבע אמות של ההיכל אין לשבת רק בעלי תורה מלאים מצות כרימון ולא עמי הארץ" ע"כ.

ועוד שם בספר חסידים (דפוס ברלין סימן תצ"ה דף קל"ט): "הושע נפל לפני הארון במקום מקודש יותר תפילה מקובלת" ע"ש.

ולפי זה יש לומר שכל כמה שהיה הכהן גדול קרוב יותר לארון הברית, שבו מונחים לוחות ושברי לוחות וספר תורה (בבא בתרא י"ד א' וב'), כך היתה תפילתו יותר נשמעת, והיינו טעמא שמיד בצאתו מן הקדש היה הכהן כגדול מתפלל תפילתו ודוק היטב. [וטעם זה לזמן בית ראשון שעדיין היה הארון ולא נגנז].

ודע שלפי דברי הגאון יעב"ץ ז"ל שהבאתי כאן (בסימן זה אות ד' סק"ד): "שכהן גדול ביום הכיפורים, כשהוא עומד בבית החיצון, והוא בין שתי הפרוכות, ומתפלל תפילה קצרה, שעדיין הוא חשוב כעומד בבית קדשי הקדשים, וכבר יצא מלפני הכפורת", יובנו היטב דברי הפייט יוסי בן יוסי ע"ה, שאכן היה הכהן גדול מתפלל ממש סמוך לפרוכת, ובטעם הדבר יש לומר כדכתיבנא כאן בס"ד.

את העם, נכנסו שניהם שם כדי שילמדנו משה מעשה הקטורת, וכו', ואמר ויצאו ויברכו את העם, כלומר סמוך להקטרת הקטורת מיד, שבאותה שעה התפילה מקובלת יותר, וכך מנהגו של כהן גדול ביום הכיפורים היה נכנס לפני ולפנים להקטיר הקטורת, ומניח המחטה בפנים ויוצא, ומתפלל על צרכי העם בספוק מחיונתו ומזונותיהם ובירידת המטר ובשאר הצרכים. ומזה אמר דוד ע"ה תכון תפילתי קטורת לפניך, הזכיר הקטורת יותר משאר הקרבנות לפי שהוא קרבן הנבחר והנרצה יותר, גם התפילה באותה שעה יותר מקובלת" עכ"ל.

ומבואר באר היטב בדברי רבינו בחיי ז"ל חידוש נפלא, שהתפילה שמתפלל הכהן גדול כשהיא מיד סמוכה להקטרת הקטורת מקובלת ביותר, ועיין היטב בדברי רבי יהודה החסיד ז"ל דלעיל, ואם כן מובן היטב מדוע היה הכהן גדול מתפלל אז דייקא מיד בצאתו מן קדש הקדשים בסמוך לפרוכת ודוק היטב.

עוד יש לי לומר בס"ד לפי מה שראיתי חידוש נפלא היוצא מפי חד מתקיפי קמאי הוא רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן תשנ"ט): "תפילה ליד ארון ספר תורה נשמעת, מעשה באחד שאמר אני רוצה לשבת אצל הארון שתהא תפילתי יותר נשמעת", עכ"ל.

ובהנהגות מקור חסד שעל ספר חסידים שם (אות א') הביא דברי הגאון חיד"א